

AZJA CENTRALNA – ROSNĄCY W SIŁĘ DOSTAWCA SUROWCÓW ENERGETYCZNYCH

dr Ewelina KOCHANEK
Uniwersytet Szczeciński

Streszczenie

Ogromne zasoby surowców naturalnych, zwłaszcza pożądaných w dzisiejszym świecie surowców energetycznych (ropy naftowej i gazu ziemnego), sprawiły, że światowe potęgi gospodarcze skierowały swoją uwagę w kierunku Azji Centralnej. Z roku na rok zainteresowanie tym regionem wzrasta wobec perspektywy uczynienia z tamtejszych surowców dodatkowego obok rosyjskiego źródła zaopatrzenia, przede wszystkim dla Chin czy UE, ale również dla rozwijających się w szybkim tempie Indii.

Po rozpadzie ZSRR młode republiki środkowoazjatyckie, mimo że niepodległe, były jednocześnie słabe gospodarczo i dodatkowo targane konfliktami wewnętrznymi. Z tego względu ich związki z Rosją były, i w wielu wypadkach pozostają, w dalszym ciągu niezwykle silne. Powiązania ze wschodnim mocarstwem widoczne są w głównej mierze w gospodarce.

Uzależnienie od rosyjskich produktów, które zalewają rynki państw regionu powoduje obniżanie wartości rodzimej produkcji, a utrzymywanie kontroli nad systemem przesyłu kopalin, m.in. do Unii Europejskiej, prowadzi do braku możliwości dywersyfikacji odbiorców surowców energetycznych, tym samym przynosząc niskie wpływy z ich sprzedaży. Silniejsze kraje regionu, takie jak: Kazachstan, Turkmenistan czy Uzbekistan, dokonują redefinicji swojej polityki eksportowej. Rosyjski monopol surowcowy i transportowy został przełamany przez wkroczenie do regionu Chin, które oferują szeroki strumień kredytów na niezbędne do rozwoju inwestycje, zwłaszcza w przestarzały sektor energetyczny. Chińczycy przekształcają lokalne gospodarki w swoje bazy surowcowe, gdyż importują ponad połowę turkmeńskiego gazu, kazachską ropę naftową, poszukują węglowodorów we wszystkich republikach regionu i zarządzają kopalniami złota w Tadżykistanie.

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo energetyczne, energia, surowce energetyczne, Azja Centralna.

Wstęp

Przez wiele lat o Azji Centralnej¹ mówiono się głównie w kontekście jej położenia na skrzyżowaniu dróg między Wschodem a Zachodem. Warto nadmienić, że obszar ten usytuowany jest między dwoma mocarstwami: Rosją i Chinami, a ponadto leży na pograniczu obszarów konfliktów (Afganistan, Iran oraz chińska prowincja Xinjiang) i pochodzących z nich różnych zagrożeń (terroryzm, narkotyki). Obecnie Azja Centralna postrzegana jest przez pryzmat jej bogactw energetycznych, co sprawia, że jej znaczenie w świecie systematycznie wzrasta.

Celem artykułu jest zaprezentowanie polityki energetycznej państw Azji Środkowej oraz ich powiązań gospodarczych z Rosją i Chinami. Biorąc pod uwagę osiągnięcie założonego celu, konieczne stało się udzielenie odpowiedzi na następujące problemy badawcze:

- jaka jest sytuacja gospodarcza, polityczna i społeczna każdego z pięciu krajów regionu Azji Centralnej;
- jakie są główne interesy energetyczne sąsiednich mocarstw (Rosji i Chin) w stosunku do omawianego obszaru;
- jakie są powiązania polityczno-gospodarcze państw regionu z Rosją i Chinami.

Dokonując analizy geopolitycznej Azji Centralnej, nie można zbagatelizować czy wręcz pominąć rosyjskich wpływów, gdyż działania tego mocarstwa są i jeszcze długo pozostaną odczuwalne w państwach środkowoazjatyckich.

Dla lepszego zrozumienia aktualnej sytuacji polityczno-gospodarczej w krajach tego regionu niezbędne jest odwołanie się do historii. Dzisiejsze tereny Azji Centralnej włączono do terytorium Rosji w połowie XIX wieku, a następnie po dojściu do władzy bolszewików obszar ten został podzielony na pięć republik: Kazachstanu, Turkmenistanu, Uzbekistanu, Tadżykistanu i Kirgistanu. Po upadku ZSRR w 1991 roku azjatyckie republiki radzieckie przekształciły się w suwerenne państwa. Jednakże najpierw rosyjska, a następnie radziecka okupacja odcisnęła ogromne piętno na państwach Azji Centralnej. Po wielu latach istnienia ścisłego aliansu ze Związkiem Radzieckim praktycznie na każdej płaszczyźnie działalności państwa – począwszy od sfery gospodarczej, przez polityczną, militarną, a na społecznej skończywszy, kraje te nie były przygotowane do samodzielnego istnienia, dlatego wystąpiły tendencje zachowawcze w stosunku do dążenia do niepodległości. W wyniku braku elementarnych podstaw niezbędnych w momencie tworzenia nowego samodzielnego organizmu, czyli państwa, nowo powstałe republiki już na początku borykały się z poważnym kryzysem politycznym, gospodarczym, społecznym czy tożsamościowym, a odziedziczone po ZSRR problemy polityczne, gospodarcze i społeczne tylko pogłębiły recesję w tworzących się krajach².

¹ Azja Środkowa to region obejmujący pięć byłych republik radzieckich: Kazachstan, Uzbekistan, Turkmenistan, Kirgistan i Tadżykistan. Region ten w sensie politycznym nie jest postrzegany jako całość, gdyż państw tych mimo położenia geograficznego nie łączą wspólne interesy.

² Obecny kształt granic państw regionu ustalony został przez Stalina, który chciał w ten sposób zapobiec powstaniu wyznawców islamu zamieszkujących te ziemie. Plan Stalina zakładał taki

Po upadku rosyjskiego imperium władze na Kremlu nie zamierzały rezygnować z terenów Azji Centralnej. Jeszcze przez kilka lat Rosja starała się utrzymać dotychczasowe więzy z regionem za pomocą waluty, co miało zapobiec oderwaniu się młodych państw. Z czasem jednak stwierdzono, że najlepszym gwarantem utrzymania dotychczasowych wpływów w regionie są silne powiązania gospodarcze. Utrzymaniu dyktatu Rosji w regionie sprzyjał brak konsolidacji państw środkowoazjatyckich. Po 1991 roku podejmowane były próby zjednoczenia regionu przez zawiązywanie różnego rodzaju konfederacji, organizowanie spotkań czy utworzenie wspólnej strefy walutowo-gospodarczej na wzór Unii Europejskiej. Wszystkie te zamierzenia nie przyniosły jednak oczekiwanego efektu. Główną przyczyną są zbyt duże różnice etniczne, językowe i kulturowe występujące między państwami regionu. Ponadto kwestie gospodarcze utrudniają proces zjednoczeniowy, ponieważ gospodarki poszczególnych krajów głównie rywalizują ze sobą, oferując te same produkty w walce o rynki zbytu czy inwestorów zagranicznych³. Ponadto zamiast się wspierać stosują wobec siebie różne praktyki, które uderzają w gospodarkę sąsiada, m.in. szantaż gospodarczy. Przykładem mogą być relacje ekonomiczne Tadżykistanu i Uzbekistanu. Uzbekistan, będący w przeszłości dostawcą gazu ziemnego do Tadżykistanu, wykorzystywał swoją przewagę i często podwyższał ceny za importowany przez Tadżyków surowiec. Ograniczenia w dostawach gazu oraz wojny cenowe i wycofanie się Uzbekistanu i Kazachstanu z centralnoazjatyckiej sieci elektrycznej prowadzą do określenia przez tadżyckie władze nowych kierunków pozyskiwania energii. Wobec zaistniałej sytuacji zarówno Uzbekistan, jak i pozostałe kraje regionu starają się nie dopuścić do rozwoju sektora hydroenergetycznego w Tadżykistanie i Kirgistanie⁴. Jedynym zatem punktem wspólnym jest wiara (islam sunnicki) wyznawana przez praktycznie wszystkich mieszkańców omawianego obszaru. Jednakże budowa wspólnej tożsamości, opierając się na wierze jako zbieżnym mianowniku dla wszystkich pięciu republik, to za mało. W dalszej części artykułu analizie geopolitycznej poddane zostaną republiki środkowoazjatyckie, co umożliwi ukazanie ich roli w dostawach surowców energetycznych do Europy i Azji.

podział granic, aby w każdym państwie znaczną część mieszkańców stanowili reprezentanci mniejszości etnicznych, zasoby naturalne były rozdzielone nierówno, a regiony przydzielane republikom nie odpowiadały podziałowi historycznemu. Miało to powodować powstawanie konfliktów między narodami, odwracając ich uwagę od doktryny panislamizmu (wystąpienia wyznawców islamu przeciwko wpływowi Zachodu). R. Giampaolo, R. Capisani, *Nowe państwa Azji Środkowej*, Wydawnictwo Dialog, Warszawa 2004, s. 13–14.

3 Tamże, s. 15–16.

4 Azja Centralna to region suchy, który boryka się z trudnościami w zaopatrzeniu w wodę. Większość wody napływa z gór położonych na terenie Kirgistanu i Tadżykistanu i dalej potokami wpada do rzek Amu-daria i Syr-daria, skąd trafia do systemu rzecznoego pozostałych środkowoazjatyckich republik.

Kazachstan

Kazachstan jest największym państwem Azji Środkowej, które powoli staje się jednym z najbardziej atrakcyjnych miejsc do inwestowania. Po odłączeniu się od ZSRR kraj ten przeżył zapaść gospodarczą, jednak w ciągu ostatniej dekady nastąpiła głęboka restrukturyzacja gospodarki i finansów. Kazachom udało się obudować eksport i popyt wewnętrzny głównie dzięki silnym związkom z Chinami i Rosją. Bezrobocie w tym kraju wynosi obecnie 5% i od kilku lat systematycznie spada, co jest zasługą umiędzynarodowienia gospodarki i wprowadzenia nowych projektów rozwojowych, w głównej mierze związanych z rozwojem sektora energetycznego. Kazachstan ma bowiem największe w regionie kaspijskim zasoby ropy naftowej oraz spore zapasy gazu ziemnego. Produkcja ropy naftowej skupiona jest w północno-zachodniej części kraju w dwóch olbrzymich złożach: Tengiz i Karaczaganak, a ponadto w kazachskiej części Morza Kaspijskiego znajduje się złożo Kaszagan, które po zagospodarowaniu będzie odgrywać ważną rolę w produkcji czarnego złota⁵.

Położenie geograficzne Kazachstanu z dala od międzynarodowych rynków zbytu i brak dostępu do otwartego morza uzależnia kraj od rurociągów transportujących jego surowce na światowe rynki. Kazachska ropa naftowa w dużym stopniu przesyłana jest obecnie rosyjskimi rurociągami. Jednym z najważniejszych rurociągów jest połączenie Atyrau–Samara, z którego kazachska ropa naftowa trafia do rosyjskich portów naftowych w Primorsku, Ust-Łudze czy Noworosyjsku, skąd przeładowywana jest na tankowce i wysyłana drogą morską do odbiorców końcowych w Europie Północnej i Zachodniej. Ponadto ta sama ropa trafia także do rurociągu Družba i w ten sposób dociera m.in. do Gdańska, czy też jego południową odnogą do Czech, na Słowację i Węgry. Przepustowość rurociągu wynosi 17,5 mln ton rocznie⁶. Ważnym posunięciem, które zmniejszyło energetyczną zależność kraju od Rosji, było przyłączenie się w 2005 roku do magistrali Baku–Tibilisi–Ceyhan oraz budowa w 2009 roku ropociągu łączącego Kazachstan z Chinami.

Należy jeszcze wspomnieć o rurociągu kaspijskim, który odgrywa strategiczną rolę w utrzymaniu dominującej pozycji Rosji na rynku energetycznym Kazachstanu. Jest to największy międzynarodowy korytarz transportu ropy naftowej w Europie. Systemem tym przesyłany jest surowiec z pól naftowych w zachodnim Kazachstanie oraz z Rosji. Trasa rurociągu o długości 1511 km zaczyna się w Kazachstanie, a kończy w terminalu naftowym w Noworosyjsku nad Morzem Czarnym. Rurociąg pozwala na przesył ponad 1/3 całego eksportu kazachskiej ropy naftowej. Na pod-

5 Sukcesem Rosji w dwustronnych relacjach było podpisanie z Kazachstanem w 2002 roku porozumienia dotyczącego podziału północnej części Morza Kaspijskiego. Ustalono wówczas przynależność trzech największych złóż granicznych. W ten sposób Rosja otrzymała złoża: Centralnoje i Chwałynskoje, a Kazachstan – Kurmangazy. Strony postanowiły wspólnie eksploatować owe złoża. Porozumienie umożliwiło zwiększenie obecności rosyjskich kompanii na kazachskim rynku naftowym. Operatorami złóż zostały: Łukoil, Gazprom i Rosneft, zaś ze strony kazachskiej – KazMunaiGaz.

6 www.kmg.kz/en/manufacturing/oil/atyrau_samara [dostęp: 6.11.2017].

kreślenie zasługuje fakt, iż jest to jedyny rurociąg, który przebiega przez Rosję i nie jest pod kontrolą koncernu Transnieft. Właścicielem systemu jest specjalnie w tym celu utworzone *Caspian Pipeline Consortium* (CPC), którego strategicznymi akcjonariuszami są: Federacja Rosyjska (24%), Kazachstan (19%) oraz amerykański Chevron (15%). Pozostałymi udziałowcami są prywatne firmy, jednak ich partycypacja w projekcie jest niewielka. Rosjanie od wielu lat próbują bezskutecznie przejąć kontrolę nad rurociągiem, wykupując akcje pozostałych akcjonariuszy⁷. W 2010 roku podjęto decyzję o rozbudowie wspomnianego rurociągu z 28 do 67 mln ton ropy rocznie. Oznacza to, że Europa w dalszym ciągu będzie najważniejszym kierunkiem eksportu kazachskiej ropy, a biegnący przez rosyjskie terytorium ropociąg Tengiz–Noworosyjsk podstawową trasą przesyłu w ciągu najbliższych kilku lat. Innym wymiernym celem rozbudowy tego połączenia jest w perspektywie długoterminowej gwarancja drogi eksportu ropy, co umożliwi Kazachom swobodne działanie na rzecz zwiększenia produkcji⁸.

Dużym problemem mającym istotny wpływ na dzisiejszą znaczącą rolę Rosji w sektorze energetycznym Kazachstanu jest lokalizacja złóż. Najważniejsze rejonu wydobycia ropy i gazu położone są na zachodzie kraju, co oznacza, że są one bardzo oddalone od rynków zbytu, gdyż głównymi odbiorcami są wschodnie prowincje. Innym problemem są niskie moce przerobowe kazachskich rafinerii, głównie zakładu Atyrau, przez co spora ilość ropy naftowej trafia do rosyjskich czy azerskich rafinerii. Rafinerie znajdujące się na wschodzie kraju w Pawłodarze czy Szymkencie pozostają uzależnione od ciężkiej ropy naftowej ze złóż na zachodniej Syberii. Powyższe rafinerie pokrywają prawie 70% popytu na benzynę i olej napędowy w Kazachstanie, a pozostałe 30% pochodzi z importu z Rosji. Z tego względu podjęto prace modernizacyjne w wyżej wymienionych obiektach. Pozwolą one na zwiększenie produkcji wysokiej jakości paliw, co umożliwi zaspokojenie całego popytu wewnętrznego ze źródeł krajowych już w 2019 roku⁹.

Gaz ziemny to drugi węglowodór występujący na terenie Kazachstanu, ale w mniejszych ilościach niż ropa naftowa. Wydobywany jest on ze złoża Tengiz i Kaszagan (70% krajowego wydobycia), jednakże ma wysoką zawartość siarki, dlatego wymaga droższego procesu oczyszczania. Z uwagi na skoncentrowanie produkcji tego surowca na północnym zachodzie wymagane jest wsparcie Rosji w procesie przetwórczym. Ponadto ze względu na wysoką konsumpcję występującą na południu kraju niezbędny staje się import błękitnego paliwa z Uzbekistanu¹⁰.

Kazachstan posiada dwa rurociągi eksportowe gazu ziemnego. Pierwszy to rurociąg Azja Centralna–Centrum (CAC – *Central Asia–Centrum*), który przebiega wzdłuż

7 www.cpc.ru/EN/about/Pages/general.aspx [dostęp: 6.11.2017].

8 A. Jaroszewicz, *Rosja głównym korytarzem dla eksportu ropy z Kazachstanu*, „Analizy OSW”, www.cpc.ru/EN/about/Pages/general.aspx [dostęp: 8.11.2017].

9 www.eia.gov/beta/international/analysis.cfm?iso=KAZ [dostęp: 23.11.2017].

10 Ł. Gacek, *Azja Centralna w polityce energetycznej Chin*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2013, s. 115.

zachodniej granicy państwa do Rosji i dalej na zachód oraz gazociąg Turkmenistan–Chiny, który zlokalizowany jest w południowej części kraju i dalej biegnie do Chin. Wymienione magistrale stanowią część regionalnej kaspijskiej infrastruktury, którą eksportuje się głównie gaz z Turkmenistanu, a także mniejsze ilości surowca z Kazachstanu i Uzbekistanu. Gazociąg CAC zaopatruje w gaz ziemny zachodnie i północno-zachodnie regiony kraju. Trzecim ważnym rurociągiem jest Buchara–Taszkent–Biszkek–Ałamaty. Zaspokaja on lokalny popyt w południowym Kazachstanie. Niestety w dalszym ciągu spora część społeczeństwa kazachskiego nie ma dostępu do gazu ziemnego. Przyczyną takiego stanu są ogromne odległości i stosunkowo niska gęstość zaludnienia, zwłaszcza na północy, wschodzie i w centrum kraju. Z tego względu czynnik ekonomiczny wygrywa z planami budowy potencjalnych gazociągów.

Rosja od wielu lat stara się poszerzać i utrzymywać swoje wpływy w kazachskim sektorze gazowym. W 2001 roku doszło do podpisania porozumienia o strategicznym partnerstwie między Gazpromem a Kazachstanem, które dotyczyło m.in. zakupu przez stronę rosyjską gazu ze złoża Karaczaganak i tranzytu przez terytorium Kazachstanu turkmeńskiego surowca. Kolejnym krokiem Rosji w kierunku przejęcia kontroli nad kazachskim sektorem gazowym było utworzenie spółki KazRosGaz odpowiedzialnej za wydobycie, przesył i sprzedaż gazu ziemnego pochodzącego ze złoża Karaczaganak. Innym dokumentem wiążącym obydwie państwa była umowa podpisana przez Gazprom i KazMunaiGaz w 2005 roku, na mocy której Kazachowie zobowiązali się do sprzedaży całości swoich możliwości eksportowych gazu ziemnego. Porozumienie dotyczy surowca wydobywanego w Kazachstanie, a także surowca transportowanego kazachskimi magistralami pochodzącego z Turkmenistanu i Uzbekistanu. Ponadto od 2001 roku Kazachstan stał się państwem tranzytowym turkmeńskiego gazu ziemnego płynącego gazociągiem Azja Centralna–Centrum do Rosji. Wszystkie odnogi tego systemu łączą się w zachodniej części Kazachstanu, skąd biegna na północ, gdzie zespala się z rosyjskim systemem gazowym¹¹.

Kazachstan został również hojnie obdarzony przez naturę w uran (posiada 12% światowych zasobów uranu). Z tego względu kraj ten jest wiodącym na świecie producentem tego minerału – w 2016 roku wydobyto 24,575 ton U¹². Spółka Uranium One, należąca do rosyjskiego rządu, jest jednym z największych producentów uranu na świecie¹³. Rosja importuje również uran od firm kazachskich. Strony prowadzą ponadto działania w ramach pokojowego wykorzystania atomu (m.in. utworzenie międzynarodowego centrum wzbogacania uranu w rosyjskim Angarsku oraz centrum utylizacji zużytego paliwa nuklearnego). Inicjatywa ma na celu pozyskanie

11 M. Falkowski, *Polityka Rosji na Kaukazie Południowym i w Azji Centralnej*, „Prace OSW” 2006, nr 23, s. 22–23.

12 www.world-nuclear.org/information-library/country-profiles/countries-g-n/kazakhstan.aspx [dostęp: 26.11.2017].

13 www.uranium1.com/index.php/en [dostęp: 9.11.2017].

rudy uranowej i zwiększenie roli Rosji we wzbogacaniu uranu¹⁴. Kolejnym znaczącym wydarzeniem było podpisanie w 2011 roku umowy rosyjsko-kazachskiej dotyczącej kompleksowego programu współpracy w zakresie pokojowego wykorzystania energii z atomu, zakładającego budowę elektrowni jądrowej z reaktorem VBER-300 w okolicach miasta Aktau¹⁵. Aktywność Rosji w sferze energii nuklearnej świadczy o próbie konsolidacji pod jej kontrolą sektora energii atomowej na obszarze postradzieckim.

Kazachstan wyróżnia się na tle Wspólnoty Niepodległych Państw pod kątem prestiżu kraju na arenie międzynarodowej czy poziomu życia obywateli. Stabilność polityczno-gospodarcza tego kraju jest jednak w dalszym ciągu bardzo krucha, gdyż oparta na autorytarnym reżimie prezydenta Nursułtana Nazarbajewa, który rządzi krajem nieprzerwanie od odzyskania niepodległości. Kluczowe decyzje dotyczące każdej sfery działalności państwa podejmuje prezydent, wokół którego skupiają się grupy polityczno-biznesowe, opozycja polityczna praktycznie nie istnieje, a społeczeństwo nie ma prawa głosu¹⁶. Narastający w ostatnim czasie gospodarczo-polityczno-społeczny kryzys został przyspieszony przez regres na rynku ropy naftowej będącej głównym źródłem dochodów państwa oraz agresywną politykę Rosji przejawiającą się presją w kierunku silniejszej integracji w ramach Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej (EUG)¹⁷.

Odpowiedzią na zatrzymanie niekorzystnej sytuacji jest zapowiedź zmian ustrojowych ogłoszonych przez prezydenta w styczniu 2017 roku. 76-letni Nazarbajew

14 M. Menkiszak, *Aktywność zagraniczna Rosji w sferze energii nuklearnej*, Ośrodek Studiów Wschodnich im. Marka Karpia, Warszawa 2011, s. 12.

15 www.atomstroyexport.ru/wps/wcm/connect/ase/eng/about/NPP+Projects/Perspective/VBER [dostęp: 11.11.2017].

16 Otrzymana po ZSRR spuścizna instytucjonalna i mentalna, w której najważniejszą rolę odgrywa głowa państwa, ma zostać zmniejszona. W ramach reformy ustroju prezydent ma pełnić funkcję sędziego między władzą ustawodawczą a wykonawczą, jak również ma zachować uprawnienia do kierowania polityką zagraniczną i bezpieczeństwem kraju. Parlament ma mieć większą władzę w formowaniu rządu i wyborze władz regionalnych. A. Jarosiewicz, *Kazachstan: początek zmiany ustrojowej*, „Analizy OSW”, www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2017-01-26/kazachstan-poczatek-zmiany-ustrojowej [dostęp: 21.11.2017].

17 Euroazjatycka Unia Gospodarcza rozpoczęła swoje funkcjonowanie dnia 1 stycznia 2015 roku. Do trzech państw założycielskich: Rosji, Kazachstanu i Białorusi, dołączyły także Armenia i Kirgistan. Porozumienie założycielskie przewiduje zwiększenie swobody przepływu towarów, usług, kapitału i siły roboczej. Planowane jest także utworzenie wspólnego rynku ropy i gazu ziemnego, energii elektrycznej i usług, jednak kwestie te budzą najwięcej kontrowersji, dlatego zostały odroczone do 2025 oraz 2019 roku w wypadku energii elektrycznej. Niechęć państw członkowskich do integracji strategicznych sektorów gospodarki wynika z obawy przed przejęciem kontroli przez Rosję nad najważniejszymi gałęziami przemysłu. Instytucje euroazjatyckie budowane są pospiesznie, w kilka lat zamierza się osiągnąć wynik, na który Unia Europejska pracowała kilkadziesiąt lat. Myślenie w kategoriach politycznych wyprzedza racjonalność ekonomiczną organizacji. Ponadto brak liberalnej myśli politycznej i gospodarczej hamuje występowanie pozytywnych efektów integracji, a kształt i szybkie tempo tworzonych struktur są wyznaczone przez interesy autorytarnych rządów państw. A. Jarosiewicz, *Pierestrojka Nazarbajewa. Kryzys i reformy w Kazachstanie*, „Punkt Widzenia OSW” 2016, nr 58, s. 8–9.

postanowił przekształcić istniejący reżim autorytarny w ustrój parlamentarno-rządowy. Wprowadzana reforma zwiększa co prawda ryzyko destabilizacji w Kazachstanie, jednakże dzięki niej społeczeństwo uzyska minimalny wpływ na funkcjonowanie państwa i gospodarkę. Niezaprzeczalnie reforma, zwana z rosyjskiego pieriestrojka, jest ucieczką przed rozprzestrzeniającymi się wpływami politycznymi i gospodarczymi Rosji oraz stagnacją gospodarczą mającą miejsce w innych republikach regionu.

Analizując relacje sąsiedzkie Kazachstanu z Rosją, należy podkreślić, że republika ta jest jedynym państwem regionu sąsiadującym z Rosją i z tego względu stanowi dla niej naturalną barierę przed zagrożeniami z południa (terrorysty, narkotyki, ekstremizm). Współpraca handlowa wspomnianych państw nie jest oparta na obojętnej korzyści – w głównej mierze przynosi korzyść rosyjskiemu mocarstwu, które odpowiada za transport kazachskich surowców energetycznych. Rosyjskie przedsiębiorstwa naftowe robią wszystko, aby nie wpuszczać kazachskich koncernów na rynki europejskie. Konsekwentnie prowadzona przez kazachskie władze polityka dywersyfikacyjna spowodowała jednak, że Rosja nie ma już wyłączności na przesył kazachskich węglowodorów. Kazachstan małymi krokami różnicuje dostawców. Poza tym rosyjskie spółki stanowią niewielki procent wśród podmiotów zajmujących się wydobywaniem kazachskiej ropy naftowej, wśród których przeważają zachodnie czy chińskie koncerny energetyczne¹⁸.

Drugim państwem zabiegającym o dostęp do kazachskich surowców mineralnych są Chiny. Relacje gospodarcze obydwu państw uległy poprawie w 2005 roku po kupnie przez chiński państwowy koncern CNPC¹⁹ udziałów w kazachskiej firmie PetroKazachstan. Od tamtego momentu nastąpiła ekspansja chińskiej obecności (głównie dzięki inwestycjom dokonywanym przez państwowy CNPC) w sektorze energetycznym Kazachstanu. W obawie przed rozprzestrzenianiem się chińskiego kapitału Kazachowie z niechęcią podchodzą do inwestycji dużych koncernów energetycznych w rodzimym sektorze energetycznym. Z tego względu chińskie koncerny energetyczne działają pod szyldem mało znanych spółek, które nie kojarzą się jednoznacznie z chińskim kapitałem. Warto dodać, że udział chińskich firm w produkcji ropy w Kazachstanie cały czas rośnie i wynosi ponad 40% (2014 r.). Głównym czynnikiem zapewniającym chińskim przedsiębiorcom przewagę w walce o surowce energetyczne Kazachstanu jest wielomiliardowa linia kredytowa udzielona w okresie szczytu światowego kryzysu gospodarczego. Jednym z największych inwestycji finansowych stało się porozumienie osiągnięte w 2009 roku, które doty-

¹⁸ M. Falkowski, dz. cyt., s. 21–22.

¹⁹ CNPC – *China National Petroleum Corporation* – największe chińskie przedsiębiorstwo energetyczne założone w 1988 roku. Firma zajmuje się poszukiwaniem i wydobywaniem oraz przeróbką surowców energetycznych, głównie ropy naftowej i gazu ziemnego, jak również instalacją i produkcją urządzeń rafineryjnych. Obszar działania CNPC obejmuje: Bliski Wschód, Azję Środkową, Amerykę Południową i Rosję. W 1999 roku stworzono spółkę córkę – PetroChina, która zajmuje się zarządzaniem sieciami przesyłowymi i ropociągami należącymi do CNPC.

czyło kredytu w wysokości 10 mld USD i zdecydowało o sprzedaży przedsiębiorstwa MangistauMunayGaz chińskiemu CNPC²⁰.

Wzrost znaczenia gospodarczego partnerstwa Kazachstanu z Państwem Środka wynika również z korzyści z projektu inwestycyjnego promowanego przez Chiny zwanego *jeden pas i jedna droga* (ang. *one belt, one road* – OBOR). Inaczej mówiąc, jest to koncepcja „Nowego Jedwabnego Szlaku”, na którą składają się trasy: lądowa i morska. Idea zakłada utworzenie sieci korytarzy transportowych, które połączą ChRL z krajami Unii Europejskiej, najważniejszym partnerem handlowym Państwa Środka²¹.

Głównym założeniem programu OBOR jest promocja rozwoju i wzrost gospodarczy centralnych i zachodnich prowincji Chin przez promowanie eksportu towarów oraz siły roboczej. Ponadto jest to także doskonałe rozwiązanie dla zróżnicowania inwestycji i zagospodarowania części chińskich rezerw. W wymiarze politycznym natomiast program pozwoli na rozbudowę wpływów politycznych i gospodarczych w Europie, Azji Centralnej i Azji Południowo-Wschodniej. Dzięki uczestnictwu w przedsięwzięciu chińskie firmy uzyskują większe globalne zaangażowanie. Należy podkreślić, że idea „Szlaku” jest otwartym projektem bez żadnych ograniczeń czasowych i geograficznych²².

Projekt OBOR kładzie szczególny nacisk na wykorzystanie Kazachstanu jako ważnego ośrodka tranzytowego, a także jego surowców energetycznych. Należy podkreślić, że wiele inwestycji zostało zrealizowanych zanim Chiny ogłosiły swój bezprecedensowy plan ekspansji globalnego rynku. Ogromne korzyści ekonomiczne przynosi wybudowany w latach 2008–2010 (nitka A i B oraz w kolejnych latach linia C) gazociąg Azja Centralna–Chiny transportujący gaz ziemny z Turkmenistanu, Uzbekistanu i Kazachstanu do Chin. Podobne korzyści wynikają z oddanego do użytku w 2006 roku ropociągu Kazachstan–Chiny. Magistrala ta umożliwia transport drogą lądową do Chin ropy naftowej innej niż rosyjska. Maksymalne obciążenie rurociągu wynosi 20 mln ton rocznie, co niestety stanowi kroplę w morzu ogromnych chińskich potrzeb na ten surowiec²³.

Największy chiński koncern naftowy CNPC od kilku lat inwestuje w Kazachstanie. Jest właścicielem dwóch głównych koncernów naftowych: AktobeMunaiGas – posiada 85% akcji, oraz PetroKazakhstan z 67% udziałem. Koncern planuje także zbudować w Kazachstanie rafinerię²⁴.

20 E. Kochanek, *Geopolityka energetyczna współczesnych państw*, Wydawnictwo Naukowe WH „Minerwa”, Szczecin 2016, s. 188.

21 Koncepcja zakłada budowę lub modernizację infrastruktury transportowej – dróg, kolei, portów lądowych i morskich, lotnisk oraz tworzenie magistrali telekomunikacyjnych i przesyłowych gazu ziemnego i ropy naftowej.

22 Odmowa udziału w projekcie OBOR przez którekolwiek państwo nie stanowi poważnego problemu dla jego twórców, ponieważ plan jest bardzo elastyczny, co pozwala Chinom na zmianę wariantu drogi i zapewnienie ciągłości prowadzonych prac.

23 R. Maitra, *OBOR brings New Life to Central Asia: Kazakhstan in focus*, <https://www.schillerinstitute.org/economy/2016/1212-obor-kazakhstan/ok.html> [dostęp: 20.01.2018].

24 T. Sternberg, A. Ahearn, F. McConnell, *Central Asian 'Characteristics' on China's New Silk Road: The Role of Landscape and the Politics of Infrastructure*, „Line” 2017, nr 6, s. 4–5.

Reasumując, dzięki bogactwom naturalnym i położeniu geopolitycznemu (centrum kontynentu) Kazachstan stał się gospodarczo atrakcyjnym państwem zarówno dla wielu krajów zachodnich, jak i wielkich mocarstw Rosji, Chin i USA prowadzących od dłuższego czasu własne rozgrywki o dostęp do ogromnych zasobów energetycznych. Splatanie się na tym obszarze różnych, często sprzecznych interesów wspomnianych mocarstw zmusza kazachskie władze do prowadzenia ostrożnej polityki równoważenia wpływów. Pomimo wieloletniego balansowania między różnymi opcjami (zachodniej, reprezentowanej przez USA, wschodniej, której propagatorem jest Rosja oraz azjatyckiej realizowanej przez Chiny) polityka zagraniczna Republiki Kazachstanu w dużej mierze pozostaje prorosyjska. Związek ten pogłębia członkostwo w Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej będącej najbardziej kompleksową formą integracji gospodarczej państw postsowieckich od czasu rozpadu ZSRR. Integracja przynosi Rosji korzyści nie tylko ekonomiczne, ale również polityczne, gdyż alians umożliwia wpływanie na zahamowanie w krajach członkowskich rosnących wpływów Chin, USA i Unii Europejskiej²⁵.

Uzbekistan

Uzbekistan jest obok Kazachstanu jednym z najważniejszych państw Azji Centralnej. Położenie geograficzne tego kraju sprawia, że graniczy on ze wszystkimi państwami regionu. Ponadto jest największym euroazjatyckim krajem pod względem zamieszkującej go liczby ludności (31 mln). Po odzyskaniu niepodległości Uzbekistan należał do najbardziej uprzemysłowionych krajów w regionie. W połowie lat 90. XX wieku wprowadzono częściowe reformy, które ograniczyły udział państwa w gospodarce i tym samym zwiększyła się aktywność zagranicznych inwestorów.

Uzbekistan, podobnie jak Kazachstan i Turkmenistan, posiada ponad 100 różnych rodzajów minerałów, z których aż 60 wykorzystywanych jest w przemyśle²⁶. Uzbekistan zajmuje czwarte miejsce na świecie pod względem wielkości zasobów złotonośnych. Ponadto posiada spore zasoby ropy naftowej i największe w regionie zasoby gazu ziemnego. Potwierdzone rezerwy ropy naftowej wynoszą 594 mln baryłek (2015 r.), przy łącznej produkcji surowej ropy i innych produktów ropopochodnych równej 67 tys. baryłek dziennie. Przeważająca część ropy naftowej koncentruje się w regionie bucharo-chiwińskim położonym w południowo-zachodniej części kraju. Na terenie Uzbekistanu znajdują się trzy rafinerie, jednak działają one poniżej swoich zdolności produkcyjnych ze względu na niewystracające krajowe wydobycie. Rosnące potrzeby konsumpcyjne i spadająca produkcja „czarnego złota” sprawiły, że niezbędny stał się jej import z pobliskiego Kazachstanu. Warto dodać, że

²⁵ E. Gostomski, T. Michałowski, *Euroazjatycka Unia Gospodarcza – próba ożywienia instytucjonalnej integracji gospodarczej na obszarze byłego ZSRR*, „Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania Uniwersytet Szczeciński” 2015, nr 41, s. 84.

²⁶ Ł. Gacek, dz. cyt., s. 135.

w Uzbekistanie nie ma infrastruktury służącej do międzynarodowego przesyłu ropy naftowej. Jedynym połączeniem jest ropociąg łączący kazachską rafinerię Szymkent z rafinerią Chardzhou położoną w północno-wschodniej części Turkmenistanu²⁷. W ostatnich latach uruchomiono pilotażowy program wydobywania ropy z łupków, którego celem jest otrzymanie 8 mln ton surowca²⁸.

Drugim o wiele ważniejszym pod względem gospodarczym produktem jest gaz ziemny. Znaczące złoża tego surowca w ilości 1,8 bln m³ sprawiają, że kraj ten jest trzecim zaraz po Rosji i Turkmenistanie producentem tego nośnika energii w regionie²⁹. Dotychczasowe wydobycie błękitnego paliwa pozwala w pełni pokryć krajowe zapotrzebowanie na ten surowiec. Ponad 80% produkcji jest zużywana w kraju, natomiast pozostała część eksportowana do Rosji oraz państw ościennych. Produkcja gazu skoncentrowana jest w zagłębiu Amu-darii w południowo-zachodniej części kraju oraz w regionie ustyurtskim na zachodzie kraju w okolicach Jeziora Aralskiego. Uzbekistanowi przypadła istotna rola jako obszaru tranzytowego gazu ziemnego z Turkmenistanu do Rosji i Chin. Przez terytorium tego państwa przeprowadzony został rurociąg Azja Centralna–Centrum (CAC) do Rosji. Innym systemem transportu jest rurociąg Buchará–Urals, którym turkmeński surowiec przesyłany jest do Uzbekistanu i Kazachstanu. Ponadto istnieje również gazociąg Taszkient–Biszkék–Ałmaty, którego trasa biegnie ze wschodniego Uzbekistanu przez północne regiony Kirgistanu do południowego Kazachstanu, gdzie stanowi główne źródło dostaw gazu³⁰. Uzbekistan, ku niezadowoleniu Rosji, prowadzi także politykę dywersyfikacji dostawców swojego błękitnego paliwa. Od 2012 roku rozpoczął regularne dostawy gazu ziemnego do Chin gazociągiem Azja Centralna–Chiny.

Uzbekistan po upadku ZSRR utrzymał kontrolę nad swoimi zasobami energetycznymi. W 1992 r. powołano do życia państwową spółkę Uzbekneftiegaz, która poprzez spółki zależne zarządza podsektorami wydobywania, przetwarzania, przesyłu, dystrybucji i magazynowania węglowodorów. Z czasem władze Uzbekistanu zostały zmuszone do nawiązania współpracy gospodarczej, zwłaszcza w sektorze energetycznym z Chinami i Rosją.

Kooperacja z Państwem Środka podyktowana była pogarszającą się sytuacją finansową państwa, która następnie, dzięki kredytom udzielonym przez chińskie banki w wysokości 1,5 mld USD, uległa polepszeniu. Tym samym chińskie przedsiębiorstwa uzyskały możliwość wejścia na uzbecki rynek energetyczny (infrastruktura i przemysł wydobywczy)³¹. Warto dodać, że obecnie Chiny są drugim pod względem skali handlu partnerem gospodarczym Uzbekistanu i głównym źródłem inwestycji

27 www.eia.gov/beta/international/analysis.cfm?iso=UZB [dostęp: 19.11.2017].

28 www.uzbekistan.trade.gov.pl/pl/uzbekistan/gospodarka/763,co-warto-wiedziec-o-gospodarce.html [dostęp: 27.11.2017].

29 www.informatorekonomiczny.msz.gov.pl/pl/azja/uzbekistan [dostęp: 19.11.2017].

30 Ł. Gacek, dz. cyt., s. 139–140.

31 *Uzbekistan decyduje się na zacieśnianie współpracy z Chinami*, „Analizy OSW”, www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2011-05-11/uzbekistan-decyduje-sie-na-zaciesnianie-wspolpracy-z-chinami [dostęp: 10.11.2017].

bezpośrednich. W ciągu ostatnich kilku lat chińskie wpływy w Uzbekistanie cały czas rosły, w głównej mierze za sprawą ogłoszonej w 2013 roku inicjatywy „Jedwabnego Szlaku”. Uzbekistan ma zatem odgrywać ważną rolę geopolityczną jako jeden z łączników dla szlaków komunikacyjnych i energetycznych³². Ponadto ze względu na znaczne zasoby minerałów, głównie gazu, uranu, złota oraz bawełny, republika ta jest atrakcyjnym partnerem gospodarczym dla Chin o perspektywnym rynku zbytu.

Transport ropy, gazu i uranu z Kazachstanu, Uzbekistanu i Turkmenistanu zmniejszył zależność Chin od rosyjskich surowców energetycznych, które docierają do Państwa Środka drogą morską. Od 2015 roku Chiny przejęły pozycję Rosji jako głównego partnera handlowego Uzbekistanu. Wielkość chińskich inwestycji i pożyczek w Uzbekistanie wynosi ponad 6,5 mld dolarów, co więcej istnieje ponad 600 przedsiębiorstw z chińskim kapitałem, które działają w tym kraju³³.

Należy zaznaczyć, że większość uzbeckiego społeczeństwa, w przeciwieństwie do Kazachów czy Kirgizów, prezentuje obojętny stosunek do chińskich inicjatyw gospodarczych podejmowanych w ich kraju. Władze przez odpowiednie przepisy limitują ilościowy napływ chińskich pracowników, co niweluje możliwość wystąpienia konfliktów związanych z konkurencją na rynku pracy³⁴.

Obecna pozycja Rosji w regionie została zachwiana nie tylko przez zacieśnianie współpracy republik środkowoazjatyckich z Chinami, ale także przez sankcje zastosowane wobec Rosji przez społeczność międzynarodową i wiążący się z tym spadek cen ropy. Pogarszająca się sytuacja ekonomiczna wschodniego hegemonu wpływa negatywnie także na uzbeckich migrantów zarobkowych, których przekazy pieniężne spadły o prawie 3 mld USD. Powstała w ten sposób luka w sferze gospodarczej jest wypełniana przez chińskie inwestycje³⁵.

Drugim partnerem handlowym Uzbekistanu jest Rosja, której zaangażowanie wynika z położenia Uzbekistanu oraz wielkości i ilości surowców energetycznych znajdujących się na terytorium tego kraju. Przez wiele lat Rosjanie skupiali się na zakupie oraz tranzycie surowców energetycznych, tym samym niewiele inwestując w projekty wydobywcze. Jednak po wejściu na rynek uzbecki chińskich koncernów energetycznych, które rozpoczęły inwestycje poszukiwawcze nowych złóż i eksploatację istniejących, Rosjanie zmuszeni zostali do zmiany strategii. Największym rosyjskim inwestorem na uzbeckim rynku naftowym jest Łukoil. Koncern zaangażowany jest w kilka projektów gazowych i natowych. W tym miejscu należy więc

32 Ważnym elementem inicjatywy „Nowego Jedwabnego Szlaku” stanie się otwarcie połączeń kolejowych z Chin przez Kirgistan do Uzbekistanu, co ułatwi przepływ towarów między Chinami a republikami regionu.

33 R. Maitra, *The Multiple Dimensions of China's 'One Belt One Road' in Uzbekistan*, „Build Up the People” 2016, t. 43, nr 53, s. 19.

34 Ł. Sarek, *Uzbekistan [w:] Chiński projekt „Nowego Jedwabnego Szlaku”. Retoryka a rzeczywistość*, Raport Ośrodka Badań Azji, Centrum Badań nad Bezpieczeństwem ASzWoj, Warszawa 2017, s. 69–70.

35 O.N. Ogotcu, *China's increasing interest in Uzbekistan*, „Analysys” 2017, nr 10.

wspomnieć o ostatnim ważnym projekcie realizowanym przez tego potentata energetycznego, który zakłada budowę przetwórnicy gazu zwanej *Kandym Gas Processing Complex* (KGPC) w celu przetwarzania kondensatu gazowego z pól gazowych Kandym położonych w prowincji Bachara (południowo-zachodni Uzbekistan). Kompleks wraz z niezbędną infrastrukturą pomocniczą (370 km gazociągu i autostrada) ma zostać oddany do użytku w 2019 roku. Inwestycja będzie jedną z największych instalacji tego typu w Azji Środkowej i znacząco przyczyni się do rozwoju przemysłu gazowego w Uzbekistanie³⁶. Rosyjskiemu Łukoilowi sprzyja korzystny system podatkowy występujący w Uzbekistanie, który pozwala na uzyskiwanie dużych profitów z działalności gospodarczej. Poważnym konkurentem rosyjskiego giganta jest chiński koncern CNPC, który wraz z uzbeckim monopolistą prowadzi działania na ponad 20 polach naftowo-gazowych. Innym rosyjskim gigantem zaangażowanym w uzbeckim sektorze energetycznym jest Gazprom. Prowadzi on za pośrednictwem spółki córki – Zarubiezhneftegaz, wspólnie z państwowym koncernem Uzbekneftegaz badania i eksploatację złoża Szachpachty. Innym regionem, w którym podjęto współpracę, jest uzbecka część płaskowyżu Ustiurt³⁷.

Polityka Uzbekistanu opiera się na dążeniu do wzmocnienia swojej suwerenności i niezależności w oparciu o autorytarne rządy prezydenta Islama Karimowa sprawującego władzę nieprzerwanie aż do śmierci w latach 1990–2016. Obecnie rządy w państwie przejął dotychczasowy premier Szawkat Mirzijojev, który po iluzji wprowadzanych zmian wewnętrznych kontynuuje politykę zmarłego władcy. Pozytywnym efektem działania nowej władzy jest za to normalizacja relacji z sąsiadami³⁸. Napięte stosunki z sąsiadami (częste incydenty graniczne, cykliczne blokady kolejowe i szantaż energetyczny wobec Tadżykistanu czy wręcz zagrożenie przez Uzbekistan konfliktem zbrojnym) uniemożliwiały współpracę i stanowiły zagrożenie dla stabilności regionu. Pokojowe działania natomiast wzmacniają pozycję Uzbekistanu postrzeganego jako stabilizatora pokoju w regionie. Tym samym Uzbekistan staje się atrakcyjny dla wielu przedsiębiorców zainteresowanych inwestowaniem w tej części świata (głównie z Chin), których poparcie jest niezbędne w celu umacniania pozycji kraju zarówno w wymiarze wewnętrznym, jak i międzynarodowym³⁹.

Uzbekistan silniej niż jego sąsiedzi wyraża chęć osiągnięcia niezależności politycznej i wojskowej wobec Rosji (od 2012 r. Uzbekistan zawiesił swoje członkostwo w Organizacji Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym stworzonej pod przewodnictwem Rosji – OUBZ) i jednocześnie obawia się zdominowania przez wkraczające na rynek środkowoazjatycki Chiny. To jednak właśnie współpraca gospodarcza

36 www.hydrocarbons-technology.com/projects/kandym-gas-processing-complex-kgpc [dostęp: 27.11.2017].

37 www.gazprom.com/about/production/projects/deposits/uzbekistan [dostęp: 13.11.2017].

38 J. Lang, *Uzbekistan: konsolidacja władzy nowego prezydenta*, „Analizy OSW”, www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2017-05-10/uzbekistan-konsolidacja-wladzy-nowego-prezydenta [dostęp: 28.11.2017].

39 J. Lang, *Uzbekistan: normalizacja relacji z sąsiadami*, „Analizy OSW”, www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2017-01-04/uzbekistan-normalizacja-relacji-z-sasiadami [dostęp: 28.11.2017].

z Państwem Środka pozwala mu na rozwój. Rosja doskonale zdaje sobie sprawę jak ważne jest dla niej utrzymanie wpływów w ważnych państwach Azji Centralnej, takich jak Uzbekistan. Z tego względu stosuje różne, zazwyczaj nieczyste działania uderzające w sąsiadów, by przypodobać się Uzbekom, jednak nie zawsze z oczekiwanym skutkiem⁴⁰. Kluczową sprawą zatem dla Uzbekistanu, która pozwoli na osiągnięcie sukcesu gospodarczego, powinna być dywersyfikacja partnerów handlowych, by uniknąć dominacji jakiegokolwiek podmiotu.

Turkmenistan

Kolejnym państwem regionu środkowoazjatyckiego, które cieszy się ogromnym zainteresowaniem wielu potęg współczesnego świata (Chiny, Indie, UE czy Rosja) jest Turkmenistan. Znaczenie geopolityczne Turkmenistanu wynika z jego zasobów energetycznych – kraj posiada 17,5 bln m³, czyli 9,4% potwierdzonych światowych zasobów gazu ziemnego. Takie bogactwo daje Turkmenistanowi szóste pod względem wielkości posiadanych rezerw gazu miejsce na świecie. Jednak mimo ogromnych zasobów węglowodorów kraj ten nie odgrywa znaczącej roli na rynkach energii. Przyczyną takiego stanu jest brak infrastruktury przesyłowej, co ogranicza możliwości eksportowe.

Największe pokłady gazu i ropy znajdują się w zachodniej części kraju oraz na dnie Morza Kaspijskiego. Najważniejszymi złożami, w których prowadzona jest działalność wydobywcza, są złoża Szatlyk i Dauletabad w regionie Amu-dari. W 2006 roku odkryto drugie pod względem wielkości złoża na świecie, nazwane Galkynysz. W 2013 roku rozpoczęło się komercyjne wydobycie gazu z tego złoża⁴¹. Co roku dochodzi do odkrycia nowych pól gazowych. Turkmenistan posiada niewielką krajową sieć ropociągów łączących pola naftowe z rafinerią w Turkmenbaszy i portami kaspijskimi. Nie istnieje też międzynarodowa infrastruktura do przesyłu ropy naftowej z wyjątkiem jednej nitki łączącej rafinerię Seidi w północno-wschodnim Turkmenistanie z zakładem przerobu ropy w Szymkencie w Kazachstanie biegnącej przez sąsiadujący Uzbekistan.

Turkmenistan, podobnie jak pozostałe republiki regionu, jest państwem autorytarnym. Całą władzę koncentruje w swoich rękach prezydent Gurbanguly Berdimuhamedow, a także otaczająca go elita⁴². Wszystkie instytucje – począwszy

⁴⁰ W. Górecki, *Coraz dalej od Moskwy Rosja wobec Azji Centralnej*, „Prace OSW” 2014, nr 48, s. 57–58.

⁴¹ T. Młynarski, *Implikacje rozpadu ZSRR dla geopolityki surowcowej Rosji i byłych republik radzieckich w basenie Morza Kaspijskiego* [w:] *Rozpad ZSRR i jego konsekwencje dla Europy i świata. Wspólnota niepodległych państw*, M. Smoleń, M. Lubin (red.), Księgarnia Akademicka, Kraków 2011, s. 380–381.

⁴² Turkmenistan uzyskał niepodległość 27 października 1991 roku. Od początku samodzielnego istnienia władzę objęła dawna nomenklatura komunistyczna skupiona w Partii Demokratycznej

od mediów, partii politycznych, a skończywszy na organizacjach pozarządowych w tym kraju – są zależne od władzy. Zniewolony naród nie odgrywa w kraju żadnej politycznej roli ani nie ma wpływu na gospodarkę. Ponadto władza ogranicza społeczeństwu kontakty ze światem. Gospodarka Turkmenistanu jest przestarzała i oparta na wydobyciu i eksporcie surowców mineralnych. Polityka zagraniczna natomiast ukierunkowana jest głównie na dywersyfikację odbiorców swojego gazu. Cały proces inwestycyjny w turkmeńskim sektorze gazowo-naftowym podlega ścisłej kontroli władzy. Tak więc specyfika polityczna kraju powoduje, że jest on trudnym partnerem w kontaktach biznesowych. Ze względu na nieistniejącą ochronę dla zagranicznych inwestycji, niejasnych przepisów dotyczących prawa własności oraz powszechnie panującej korupcji opłacalność wielu inwestycji stoi pod znakiem zapytania. Zagraniczne przedsiębiorstwa energetyczne mogą prowadzić działalność w turkmeńskim sektorze ropy i gazu tylko wtedy, gdy współpracują z państwowym Turkmenneft – największym krajowym producentem ropy, czy z Turkmengaz – rodzimym potentatem na rynku gazowym. Konsorcja zagraniczne zazwyczaj otrzymują udziały w zasobach typu *offshore* (podmorskich). Jedyną zagraniczną spółką, która posiada udziały w złożach *onshore* (lądowych) jest chiński CNPC⁴³.

Turkmenistan, jak już wspomniano, nie posiada własnych magistrali przesyłowych, zwłaszcza ropy naftowej, jak również gazu ziemnego. Z tego względu po rozpadzie ZSRR jedyną drogą eksportu turkmeńskiego błękitnego paliwa był przestarzały poradziecki gazociąg międzynarodowy Azja Centralna–Centrum (CAC). Takie połączenie determinowało głównych odbiorców surowca, którymi zostały Rosja i Ukraina. Przez cały okres rządów prezydenta Nijazowa Rosja utrzymywała niezaprzeczną pozycję gazowego monopolisty turkmeńskiego gazu, który był potrzebny Rosjanom do realizacji zobowiązań wobec klientów z Europy Zachodniej. Długoterminowy kontrakt gazowy z Turkmenistanem podpisany w 2003 roku miał dla Rosji ogromne znaczenie, zapewniał bowiem wieloletni dopływ relatywnie taniego surowca i jednocześnie rozwiązywał problem zaopatrzenia wewnętrznego rynku mocarstwa oraz rosyjskich planów eksportowych. Warto jednak zaznaczyć, że powyższa umowa była niezwykle kontrowersyjna, gdyż Turkmenistan zobowiązał się dostarczyć aż 2 bln m³ przez czas obowiązywania kontraktu, a więc w latach 2004–2028. Problem z pokryciem wyżej wymienionych zobowiązań wynikał z niskiego wydobycia surowca i braku przesłanek na jego zwiększenie oraz możliwości przesyłowych gazociągu CAC, mogącego dostarczyć rocznie 50 mld m³ surowca, a nie 80, które przewidywano na 2009 rok. Nie bez znaczenia okazała się także bardzo niska cena za dostarczany surowiec.

Turkmenistanu, a jej lider, dawny I sekretarz partii komunistycznej Saparmurad Nijazow został prezydentem kraju. Stopniowo przejął on praktycznie całą władzę w państwie i wprowadził system dyktatorski. Osoba prezydenta jest otoczona oficjalnym kultem. Konstytucja wyznacza szeroki zasięg jego uprawnień, a parlament przyjął ustawę o nieograniczonym terminie prezydentury dla Turkmenbaszy – ojca wszystkich Turkmenów.

43 www.eia.gov/beta/international/analysis.cfm?iso=TKM [dostęp: 18.11.2017].

Po śmierci pierwszego prezydenta Turkmenistanu nastąpił zwrot w dotychczasowych stosunkach gospodarczych z Rosją. Nowy prezydent Kurbankuła Berdymuhammedow w polityce dywersyfikacji eksportu kopalin upatrywał uniezależnienie swojej republiki od rosyjskich działań handlowych. Dotychczasowe niskie ceny gazu ziemnego dla Rosji wzrosły o 40%. Rosja, nie chcąc stracić swoich wpływów w turkmeńskim sektorze przesyłowym węglowodorów, zaproponowała kupno gazu po cenie rynkowej. Władze republiki pozostały jednak nieugięte, co w rezultacie doprowadziło w 2009 roku do załamania importu z 40 mld m³ na ok. 11 mld m³ gazu⁴⁴.

Warto dodać, że pierwsze kroki dywersyfikacyjne podjęto pod koniec lat 90., gdy ukończono budowę linii łączącej turkmeńskie pola gazowe Korpedże z irańskim miastem Kurt-Kui, którą początkowo wysyłano 4 mld m³ gazu. Z czasem w kontraktach zaczęto zwiększać wielkość dostaw. W styczniu 2010 roku otwarto drugi gazociąg Dauletabad–Sarachs–Khangiran, co pozwoliło na dalsze rozszerzenie eksportu do obecnych 11 mld m³.

Wysoki stopień napięć w relacjach z Rosją i stosowanie przez mocarstwo presji ekonomicznej ograniczenia importu turkmeńskiego gazu spowodowały, że w ciągu ostatniej dekady odwróceniu uległy kierunki eksportu gazu z tej republiki. Od 2009 roku Chiny zaczęły zastępować Rosję w roli głównego odbiorcy surowca. Na taki stan złożyło się szereg różnych aspektów: po pierwsze wspomniane zle stosunki międzysąsiedzkie z Rosją, po drugie chińskie inwestycje w infrastrukturę przesyłową, głównie budowa gazociągu Azja Centralna–Chiny z pominięciem rosyjskich magistrali transportowych, po trzecie udzielone Turkmenom kredyty (około 10 mld USD), po czwarte uzyskanie dostępu do turkmeńskich złóż przez chiński koncern CNPC. W 2014 roku Turkmenistan wyeksportował około 30 mld m³ gazu do Chin, 11 mld m³ do Rosji oraz około 7 mld m³ do Iranu. Współpraca z Turkmenistanem jest dla Państwa Środka ważnym krokiem w stronę ekspansji w system energetyczny i gospodarczy Azji Centralnej. Jednocześnie, w momencie rosnącego popytu na gaz związane z przestawieniem chińskiej gospodarki na bardziej proekologiczne rozwiązania pozyskiwania energii, Turkmenistan wyrasta na strategicznego lądowego dostawcę błękitnego paliwa do ChRL.

Rosja nie toleruje podejmowanych przez republiki prób uniezależnienia się od jej wpływów. Obniżanie importu turkmeńskiego gazu przez Rosję w ostatnich latach było właśnie jej odpowiedzią na podejmowane przez Turkmenów próby dywersyfikacji swoich szlaków eksportowych. Kolejnym krokiem było zawieszenie przez Gazprom płatności za dostarczony turkmeński gaz. Zakończenie stosunków handlowych nastąpiło z początkiem 2016 roku, gdy Gazprom ogłosił wstrzymanie zakupów turkmeńskiego surowca, a jednocześnie poinformował o zwiększeniu importu uzbeckiego gazu z 1 do 3,1 mld m³⁴⁵. Jednakże utrzymujący się od dłuższego czasu spadek cen ropy naftowej na światowych rynkach spowodował, że nie tylko Ro-

44 A. Jarosiewicz, J. Lang, *Turkmenistan patrzy na zachód*, „Analizy OSW”, www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2015-04-01/turkmenistan-patrzy-na-zachod [dostęp: 18.11.2017].

45 www.intellinews.com/gazprom-to-replace-turkmen-gas-with-uzbek-supplies-87997 [dostęp: 17.11.2017].

sja zaczęła mieć problemy z niedoborami budżetowymi. W złej sytuacji znalazł się także Turkmenistan, który otrzymuje zaledwie 1/3 sumy za dostawy gazu do Chin, zaś pozostała część służy spłacie zaciągniętych w Chinach długów. Z tego względu Turkmeni zostali zmuszeni do wznowienia rozmów z Gazpromem. Rosjanie nie są już zainteresowani kupowaniem turkmeńskiego gazu po korzystnej cenie. Bardziej zależy im na dostępie do sektora gazowego, co tym samym otworzy im drogę do Azji, szczególnie w kontekście budowanego gazociągu do Indii i Pakistanu (TAPI), którego otwarcie zaplanowano na 2020 rok⁴⁶.

Obawy przed Rosją i niechęć do zwiększania zależności od Chin będących dominującym partnerem handlowym pokazują, iż żaden z dwóch wielkich graczy nie jest postrzegany przez Turkmenów jako partner gwarantujący ciągłość interesów w sferze energetycznej czy w sferze bezpieczeństwa. W związku z powyższym Turkmenistan dokonał zmiany w swojej polityce zagranicznej. Prowadzone są działania poszukiwawcze kontrahentów politycznych i gospodarczych, czego przykładem jest budowa gazociągu (TAPI) oraz wznowienie rozmów z Unią Europejską w sprawie dostaw surowca⁴⁷.

Potencjał eksportowy turkmeńskiego gazu ziemnego jest ogromny, jednak ograniczony z powodu braku odpowiednich połączeń infrastrukturalnych. Z pewnością wraz z budową magistrali przesyłowych znaczenie turkmeńskiego gazu dla globalnej gospodarki będzie systematycznie rosnąć.

Tadżykistan

Tadżykistan jest najbiedniejszym krajem byłego ZSRR, ze słabo rozwiniętym przemysłem, autorytarną władzą, regresem cywilizacyjnym i ogromnymi problemami społecznymi. Pięcioletnia wojna, która wybuchła zaraz po uzyskaniu niepodległości przyczyniła się do dalszego politycznego, gospodarczego i społecznego osłabienia kraju. Do dzisiaj Tadżykistan nie jest w stanie przezwyciężyć tych problemów. Ponadto obok słabości państwa wynikającej z braku silnych fundamentów niezbędnych do utrzymania państwowości pojawia się także trwała najbardziej zauważalna w regionie zależność od Rosji, skutecznie ograniczająca rozwój kraju i powodująca jego ciągłą stagnację.

⁴⁶ www.biznesalert.pl/gazprom-moze-sklonic-turkmenistan-przeciwko-dostawom-gazu-europy [dostęp: 2.12.2017].

⁴⁷ Europa liczy, że do 2020 roku otrzyma turkmeński gaz. Marzenie to może się spełnić dzięki budowie odpowiedniej infrastruktury, którą surowiec będzie dostarczany na stary kontynent. Najistotniejszą z dróg transportu turkmeńskiego gazu jest jego przesył na wybrzeże Morza Kaspijskiego, skąd metanowcami w postaci skroplonej ma trafiać do Azerbejdżanu, a stamtąd do budowanego gazociągu transanatolijskiego (Azerbejdżan–Gruzja–Turcja–Europa), lub w przyszłości bezpośrednio wybudowanym połączeniem między Turkmenistanem a Azerbejdżanem przez Morze Kaspijskie, tzw. gazociągiem transkaspjskim, www.biznesalert.pl/gaz-z-turkmenistanu-moze-traffic-do-europy-za-trzy-lata-mozliwosci-techniczne-juz-sa [dostęp: 3.12.2017].

W Tadżykistanie władzę autorytarną sprawuje prezydent Emomali Rahmon, aparat państwowy jest bezskuteczny, a stopień korupcji wysoki. W kraju nie podejmowane są żadne próby reform w celu poprawy sytuacji. Kraj ten nie może samodzielnie funkcjonować z uwagi na niewielki rozmiar i archaiczność gospodarki. Organy państwowe otrzymują pomoc ze strony poszczególnych państw, głównie Chin i międzynarodowych instytucji finansowych (Europejski Bank Odbudowy i Rozwoju, Bank Światowy), na realizację różnych projektów, zwłaszcza infrastrukturalnych. Ludność dotowana jest przez swoich bliskich, którzy pracują w Rosji. W tym miejscu warto dodać, że prawie połowa ludności (głównie na obszarach wiejskich) żyje poniżej poziomu ubóstwa. Wyjazdy zarobkowe do Rosji dotyczą ok. 10% społeczeństwa, głównie mężczyzn, co jest przyczyną pojawienia się kolejnych niekorzystnych zjawisk, m.in. poligamii, która urosła do rangi społecznego problemu. Regres cywilizacyjny dotyczy także społeczeństwa i widoczny jest w obniżeniu się poziomu edukacji, co skutkuje brakiem wykwalifikowanych pracowników. Od kilku lat obserwuje się także niebezpieczny wzrost znaczenia islamu, który związany jest z procesem pauperyzacji społeczeństwa⁴⁸.

Z punktu widzenia Rosji Tadżykistan zajmuje strategiczne miejsce w Azji Środkowej. Graniczy z niestabilnym Afganistanem, rosnącymi w siłę Chinami oraz Uzbekistanem i Kirgistanem. Stanowi zatem zaporę bezpieczeństwa przed islamistami z południa. Przez lata 90. kraj pozostawał w silnej zależności od Rosji. Z czasów radzieckich Tadżykom pozostała władza blisko związana z Rosją oraz infrastruktura wojskowa w postaci 201 rosyjskiej bazy wojsk lądowych, której stacjonowanie umożliwia przedłużane wzajemne porozumienie stron⁴⁹. Sytuacja wewnętrzna w kraju w latach 90. spowodowała, że Tadżykistan sam zabiegał o rosyjską obecność militarną, która traktowana była jako czynnik zapewniający bezpieczeństwo zewnętrzne (ochrona przed afgańskimi talibami) i gwarantujący zachowanie wewnętrznego pokoju (gwarancja utrzymania rozejmu między władzą a opozycją po wojnie domowej). Ponadto ochrona granicy państwa od 1992 roku znajdowała się w rękach Rosjan. Po zamachach z 11 września 2001 roku Tadżykistan, podobnie jak Turkmenistan, nawiązał współpracę z Zachodem, udostępniając państwu koalicji antyterrorystycznej swoje lotniska i przestrzeń powietrzną podczas interwencji w Afganistanie. Na skutek tych działań w 2005 roku rosyjscy pogranicznicy zaczęli wycofywać się z granicy z Afganistanem. Niestety wraz z zakończeniem misji ISAF w Afganistanie Rosja powraca do roli niekwestionowanego opiekuna Tadżykistanu. Tak więc działania Rosji w ciągu ostatniej dekady skoncentrowane są na odbudowie swoich wpływów, zwłaszcza w sektorze militarnym, by nie dopuścić do powstania na tym terytorium obcych baz. Dopełnieniem istnienia ścisłych związków z Rosją

48 J. Lang, *Tadżykistan: Chroniczna stagnacja*, „Komentarze OSW” 2016, nr 200, s. 4–5.

49 Rosja zapewniła sobie długoletnią (do 2042 roku) obecność wojskową w Tadżykistanie na dogodnych warunkach. Umowa nie zawiera opłat za dzierżawę, a rosyjscy żołnierze stacjonujący w bazie zostali objęci immunitetem. W zamian Rosja zobowiązała się do pomocy w modernizacji tadżyckiej armii.

była kwestia waluty. Tadżykistan był ostatnią republiką byłego Związku Radzieckiego, która wprowadziła własną walutę. Do końca 2000 roku w Tadżykistanie obowiązywał rubel rosyjski, a w późniejszym okresie powiązana z nią waluta⁵⁰.

Tadżykistan w przeciwieństwie do pozostałych państw Azji Centralnej nie posiada znaczących złóż surowców energetycznych. Na jego terytorium znajduje się zaledwie 18 złóż ropno-gazowych i 40 złóż węgla. Z uwagi na zacofanie technologiczne kraju produkcja gazu ziemnego i ropy naftowej jest niewielka, wynosząca odpowiednio 0,01 mld m³ i 0,03 mln ton. Tadżykistan z własnego wydobycia jest w stanie zaspokoić zaledwie 2% wewnętrznego zapotrzebowania na produkty naftowe. Wolumen ten w oczywisty sposób nie może zaspokoić krajowego popytu na te surowce, dlatego niezbędny jest ich import. W ten sposób pojawia się kolejna sfera uzależnienia od Rosji, gdyż węglowodory są niemal w całości importowane z Rosji. Uzależnienie od rosyjskiej ropy i jej produktów wynika głównie ze zwolnienia Tadżykistanu w latach 1995–2010 z rosyjskich opłat celnych na te surowce. Taryfa cenowa stosowana przez Rosję jest również narzędziem przyciągającym biedne państwa regionu do przystąpienia do Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej. Przykładem szantażu cenowego jest sytuacja, która miała miejsce w obopólnych stosunkach omawianych państw w maju 2010 roku. Wówczas Rosja wprowadziła obciążenia podatkowe na importowane kopaliny, co skutkowało natychmiastowym wzrostem cen paliwa, żywności i dóbr podstawowych, w i tak biednej republice. Na mocy porozumienia zawartego między stronami w 2012 roku Rosjanie ponownie znieśli opłaty celne na dostarczane do Tadżykistanu produkty naftowe⁵¹.

W ostatnich latach pojawiły się informacje, podające, że na terytorium Tadżykistanu mogą również znajdować się złoża o pokaźnych zasobach, równych uzbeckim. Optymistyczne prognozy przyćmiewają jednak wcześniejsze doświadczenia Gazpromu w Tadżykistanie, który mocno rozczarował się po dwuletnich pracach próbnym odwiertów. Z tego względu należy stwierdzić, że działalność Gazpromu w Tadżykistanie wynika głównie z geopolitycznych przesłanek, a nie ekonomicznych korzyści⁵².

W odróżnieniu od mizernych rezerw w sektorze naftowo-gazowym Tadżykistan posiada ogromne rezerwy energii wodnej, zajmuje ósme miejsce na świecie pod względem wielkości zasobów. Woda jest głównym powodem wszelkich problemów w Azji Centralnej, bowiem dwie rzeki Amu-daria i Syr-daria stanowią 90% zasobów rzecznych całego regionu wraz z północną częścią Afganistanu. Najważniejsze rzeki leżą na terenie dwóch najbiedniejszych republik: Tadżykistanu (Amu-daria) i Kirgistanu (Syr-daria). W dole biegu tych rzek usytuowane są pozostałe państwa – Kazachstan, Turkmenistan i Uzbekistan. Zwłaszcza dwa ostatnie są szczególnie wyczulone na kwestię dostępu do wody ze względu na znaczną rolę, jaką odgrywa

50 W. Górecki, dz. cyt., s. 46.

51 A. Cohen, *Politicized Oil Trade: Russia and its Neighbors*, Panel 5 – Case Studies: Special Relationships, Heritage Foundation, 2012, s. 4.

52 Ł. Gacek, dz. cyt., s. 168.

w ich gospodarkach uprawa bawełny. Pojawia się zatem konflikt interesów między państwami leżącymi w górnym i dolnym biegu rzek. Możliwość regulacji i zarządzania przebiegiem wód przez Tadżykistan i Kirgistan ma szczególnie istotne znaczenie dla poprawy ich bezpieczeństwa energetycznego, ponieważ pozbawione cennych surowców naturalnych nie posiadają znaczących źródeł dochodów oraz borykają się z niedoborem energii. W związku z powyższym kraje te możliwość produkcji dodatkowej energii elektrycznej upatrują w bogactwie naturalnym, jakim jest woda. W czasach sowieckich stworzono dosyć dobrze funkcjonujący system wymiany bilateralnej, który polegał na gromadzeniu w Tadżykistanie i Kirgistanie wody zimą, a spuszczeniu jej latem, tak by umożliwić nawadnianie pól bawełny w Uzbekistanie. W zamian Uzbekistan dostarczał republikom energię elektryczną i gaz ziemny. Po upadku ZSRR sytuacja uległa zmianie. Uzbekistan zaczął wyraźnie zaznaczać swoją pozycję w regionie i dzięki korzystnemu położeniu zaczął wywierać presję na najbiedniejsze republiki regionu. Tadżykistan zmuszony został do importu błękitnego paliwa, którego dostawcą przez dłuższy czas był zasobny w złoża gazu ziemnego Uzbekistan. Ów dostawca często podwyższał ceny za importowany przez Tadżyków surowiec. Wysokie ceny uniemożliwiły zapłatę za dostarczany gaz, co spowodowało wstrzymanie dostaw⁵³.

Woda stanowi więc istotne znaczenie dla rozwoju tadżyckiego sektora energetycznego oraz rolnictwa. Potencjał ten jest na razie wykorzystywany w niewielkim stopniu (5–8%). Zbudowana w latach 1961–1972 na rzece Wachs Zapora Nurecka o wysokości 300 metrów i mocy 3000 MW wytwarza 3/4 produkowanej w republice energii elektrycznej. Ograniczenia w dostawach gazu oraz wojny cenowe i wycofanie się Uzbekistanu i Kazachstanu z centralnoazjatyckiej sieci elektrycznej prowadzą do określenia przez tadżyckie władze nowych kierunków pozyskiwania energii. Jednym z najważniejszych celów narodowych Tadżykistanu jest budowa zapory i Elektrowni Wodnej Rogun. Prace budowlane rozpoczęły się w 1976 roku, jednak zostały zawieszono po rozpadzie Związku Radzieckiego. W 1993 roku niedokończona budowla została zniszczona przez powódź, podczas której woda przelała się przez 45-metrowy wał ziemny i stopniowo go wypłukała. W październiku 2004 roku rząd Tadżykistanu podpisał umowę z rosyjską firmą RUSAL w celu dokończenia budowy. W wyniku konfliktu o końcowy rozmiar i rodzaj zapory (badania przeprowadzone przez RUSAL wykazały, że ze względu na dużą aktywność sejsmiczną regionu tama powinna mieć nie więcej niż 285 m wysokości, natomiast według planu rządu ma ona wznieść się na wysokość 325 metrów i stać się w ten sposób najwyższą zaporą na świecie), umowa została rozwiązana⁵⁴. Ukończenie inwestycji będzie bardzo trudne ze względu na koszty, które sięgają ok. 3 mld USD. Jak już wspomniano, Tadżykistan jest najbiedniejszym państwem regionu, którego

53 W. Repetowicz, *Bomba „W” – broń masowego rażenia Tadżykistanu?*, www.energetyka24.com/293016,bomba-w-bron-masowego-razenia-tadzykistanu [dostęp: 8.12.2017].

54 W 2007 roku Rosjanie ponownie postanowili wesprzeć budowę, po czym kolejny raz wycofali swoje poparcie w 2009 roku.

PKB wynosi około 7 mld USD (2016 r.). Skromny budżet kraju skłonił prezydenta Rahmona do wypuszczenia na rynek akcji przyszłej zapory i elektrowni o wartości 1,4 mld USD. Uzyskane w ten sposób pieniądze miały być przeznaczone na dokończenie inwestycji. Ubodzy mieszkańcy nie chcieli jednak dobrowolnie nabywać papierów wartościowych, dlatego władze zorganizowały kampanię kolektywnego kupowania akcji, która także nie przyniosła zamierzonego efektu. Pozyskiwanie zagranicznych inwestorów utrudnia niekorzystny klimat inwestycyjny w związku z wyraźnym sprzeciwem Uzbekistanu i Turkmenistanu, jak również panującej tam korupcji. Tadżykistan nie jest więc w stanie zbudować zapory o własnych siłach. Nie posiada również wykwalifikowanej kadry, która poddałaby wykonaniu takiego projektu.

W 2010 roku Bank Światowy zaangażował się w rozwiązanie sporu wokół zapory Rogun. Inicjatywa oparta jest na realizacji programu rozwoju hydroenergetyki w Azji Centralnej. Głównym celem programu jest doradztwo i pomoc państwom regionu w gospodarce wodnej i bezpieczeństwie energetycznym. Bank Światowy sfinansował dwa badania mające ocenić oddziaływanie zapory i elektrowni Rogun na środowisko i społeczeństwo oraz sfinansował wykonanie studium techniczno-ekonomicznego inwestycji. Tadżykistan na trzy lata zaprzestał prowadzenia wszelkich prac nad budową zapory, bo tyle trwało ukończenie powyższych raportów⁵⁵. Każdego roku z budżetu państwa odkładane jest 150 mln USD na budowę, jednak wobec niezbędnych 3 mld jest to niewiele. Obserwując jednak działania Tadżykistanu dotyczące budowy zapory Rogun, jego determinacja jest tak duża, iż może kiedyś Tadżykom uda się zrealizować swoje plany przy jednoczesnym zachowaniu kontroli nad projektem.

Bank Światowy zaproponował kilka innych możliwości poprawy sytuacji w omawianym regionie. Częściowemu rozwiązaniu kryzysu energetycznego w Tadżykistanie służy realizacja projektu CASA-1000 (Azja Centralna–Azja Południowa 1000 MW), który przewiduje budowę linii przesyłowej energii elektrycznej z Kirgistanu i Tadżykistanu do Afganistanu i Pakistanu. Długość przewidywanej linii energetycznej ma wynosić 970 km, a inwestycja ma zostać ukończona w 2018 roku. Projekt CASA-1000 zakłada eksport nadwyżek energii elektrycznej w wysokości 1300 MW w sezonie letnim z Tadżykistanu i Kirgistanu do Afganistanu i Pakistanu, które cierpią na chroniczne niedobory energii, zwłaszcza w miesiącach letnich. Eksport przyniesie wspomnianym republikom znaczne dochody, które mogą zostać zainwestowane, aby zapobiec niedoborom energii zimą. Wartość projektu przewidującego budowę linii przesyłowej o mocy 500 kW wynosi ponad 1 mld dolarów, z czego 60% jest współfinansowane przez Bank Światowy oraz Azjatycki Bank Rozwoju⁵⁶. Gdy projekt zostanie zrealizowany, Tadżykistan będzie miał ogromne możliwości rozwoju na wielu polach. Najważniejsze jest to, że w sektorze energetycznym zapewni wystarczającą ilość energii, co następnie przyczyni się do rozwoju infrastruktury, a globalnie spowoduje rozwój kapitału ludzkiego w Tadżykistanie.

⁵⁵ www.carnegieendowment.org/2013/03/25/solving-tajikistan-s-energy-crisis [dostęp: 8.12.2017].

⁵⁶ www.biznesalert.pl/tadzykistan-dostal-70-mln-euro-na-budowe-casa-1000 [dostęp: 8.12.2017].

Tadżykistan obok strukturalnej słabości wynikającej z autorytarnej, skorumpowanej władzy, biernego społeczeństwa pozostaje w neokolonialnej zależności od Rosji. Relacja ta z jednej strony chroni ten kraj przed całkowitą zapaścią, a z drugiej blokuje rozwój, co skutkuje trwałą stagnacją. Uzależnienie Tadżykistanu od Chin jest niewielkie i ma pozytywny wydźwięk, gdyż stanowi impuls do współpracy i pozwala na realizację niezbędnych inwestycji w kraju.

Kirgistan

Kirgistan jest śródlądowym państwem Azji Środkowej o niskim PKB na mieszkańca (1077 USD), niewielkim obszarze wynoszącym 200 tys. km² i niskiej populacji (6,1 mln). Kraj ten należy do nielicznej grupy państw, których tereny góryste zajmują 80% terytorium⁵⁷. Kirgistan, podobnie jak omówione już republiki środkowoazjatyckie, powstał po rozpadzie ZSRR (w czasach radzieckich kraj ten nosił nazwę Kirgizja), a dokładnie 31 sierpnia 1991 roku, gdy ogłoszona została Deklaracja Niepodległości Kirgistanu. Kryzys polityczny i konflikt etniczny, które miały miejsce w Kirgistanie w 2010 roku, negatywnie wpłynęły na pozycję ekonomiczną kraju. Wobec pojawiających się trudności finansowych i rosnącego zadłużenia państwo zależne jest od zagranicznych pożyczkodawców (m.in. USA, Chin i Rosji)⁵⁸.

Rozejście z Rosją miało jednak charakter tylko czysto formalny, gdyż w praktyce gospodarka tego małego kraju w dalszym ciągu pozostała ściśle powiązana z rosyjską. Współpraca z Rosją stanowi priorytet polityki zagranicznej Kirgistanu. Silne wpływy Moskwy w Kirgistanie wynikają z tego, iż jest to drugie najbiedniejsze i najbardziej niestabilne państwo regionu. W tym wypadku wybór Rosji na partnera był i jest dla Kirgistanu optymalny, dlatego że jego mieszkańcy obawiają się dominacji silniejszych sąsiadów: Chin, Uzbekistanu i Kazachstanu. Bliska współpraca daje krajowi gwarancje bezpieczeństwa, preferencje gospodarcze (m.in. redukcję długów) oraz prowizoryczną szansę na podźwignięcie się gospodarki dzięki rosyjskim inwestycjom. Prorosyjska polityka wynika także z silnych wpływów rosyjskiej kultury i języka, sprawiając, że republika jest jednym z najbardziej zrusyfikowanych państw Azji Centralnej. Wpływy rosyjskie jeszcze bardziej się umocniły po dwóch rewolucjach, które miały miejsce w Kirgistanie w latach 2005 i 2010. Dla republiki bardzo ważne jest zaangażowanie rosyjskie w rozwój przemysłu.

Jedną z najważniejszych gałęzi przemysłu obok rolnictwa jest energetyka. Odpowiada bowiem za wytworzenie 3,9 PKB i stanowi 16% wartości produkcji przemysłowej. Kirgistan posiada skromne zasoby ropy naftowej, której rocznie wydobywa się ok. 75–100 tys. ton, co tylko częściowo zabezpiecza potrzeby kraju, i jeszcze

57 www.informatorekonomiczny.msz.gov.pl/pl/azja/kirgistan [dostęp: 5.12.2017].

58 *Polska. Gospodarka Kirgistanu*, Ministerstwo Rozwoju, Warszawa 2016, s. 2–3.

mniejsze zasoby gazu. Z tego względu głównym dostawcą owych węglowodorów od wielu lat pozostaje Rosja.

Najważniejszym i najbardziej perspektywicznym podsektorem energii w Kirgistanie jest hydroenergetyka. Dzięki odpowiedniemu ukształtowaniu terenu kraj ten ma największe w regionie obok Tadżykistanu zasoby energii wodnej. Prawie 90% energii w republice pochodzi z wody. Wydajność strumieni górskich w Kirgistanie szacuje się na ok. 142 mld kWh rocznie, natomiast zasoby hydroenergetyczne na ok. 163 mld kWh na rok. W kraju działa dziewięć elektrowni o łącznej mocy 3,646 MW, z czego siedem to elektrownie wodne, a dwie ciepłone. Republika eksportuje energię elektryczną do sąsiednich państw: Kazachstanu, Uzbekistanu, Tadżykistanu i Chin w ilości 2–2,5 mld kWh rocznie.

W Kirgistanie opłaty za wodę ustalane są odrębnie dla sześciu różnych klas odbiorców: gospodarstw domowych, przemysłu, organizacji rządowych, rolnictwa, przepompowni i pozostałych użytkowników. Taryfy niestety są silnie subsydiowane przez państwo i często ustalane w oparciu o uwarunkowania społeczne, poniżej kosztów produkcji. Taki system powoduje, że branża jest nierentowna i występuje chroniczny brak pieniędzy na rozwój nowych inwestycji w sektorze hydroenergetycznym. Efektem tej sytuacji jest przestarzała infrastruktura energetyczna, wybudowana jeszcze w czasach radzieckich, która nie nadąża za rosnącym popytem na energię.

Władze republiki wiele lat temu dostrzegły nadrzędne znaczenie liberalnego ustawodawstwa w przyciąganiu bezpośrednich inwestorów zagranicznych. W związku z tym w 2003 roku zostało przyjęte prawo regulujące działalność zagranicznych firm w kirgiskiej gospodarce. Głównymi graczami na kirgiskim rynku są Chiny i Rosja.

Pomimo braku surowców energetycznych w Kirgistanie Rosjanie starają się systematycznie umacniać swoją pozycję w jego sektorze energetycznym. Doskonałym przykładem na działania mocarstwa w tej małej republice jest przejęcie w 2014 roku przez Gazprom za symbolicznego dolara państwowej spółki Kyrgyzgaz, która nie mogła poradzić sobie z zabezpieczeniem dostaw gazu z Uzbekistanu. Ponadto Rosjanie przejęli także sięgające 40 mln USD zadłużenie kirgiskiego operatora i zagwarantowali zainwestowanie w modernizację infrastruktury gazowej co najmniej 562 mln USD w ciągu 5 lat. Gazprom zamierza zwiększyć wydobycie gazu, które wynosi 30 mln m³. Umowa zawarta na 25 lat przewiduje możliwość po upływie tego czasu odkupienia przez Kirgistan swoich aktywów⁵⁹. Pojawia się jednak pytanie, czy będzie miał na to odpowiednie zasoby finansowe.

Innym przejawem działalności rosyjskiej w Kirgistanie jest podpisanie na początku 2016 roku przez rosyjski koncern Rosneft umowy dotyczącej kupna dwóch kirgiskich spółek zajmujących się dystrybucją paliw. Transakcja dotyczyła kupna całości akcji spółki Biszkekskaja Nieftianaja Kompanija oraz 50% udziałów w spółce INTEK będącej właścicielem kompleksu paliwowego na lotnisku w Oszu –

drugim co do wielkości lotnisku w kraju⁶⁰. Powyższe działania mają godzić w chińskie plany uniezależnienia republiki od importu rosyjskich paliw (Chińczycy w 2013 r. wybudowali w Karabalcie rafinerię mogącą zaspokoić połowę kirgiskiego zapotrzebowania na produkty ropopochodne – około 600 tys. ton). Finalizacja zakupu przez koncern Rosneft umożliwi kontrolowanie większości rynku dystrybucji paliw w Kirgistanie przez rosyjskie firmy (Gazprom Nieft czy Lukoil), które najprawdopodobniej będą kontynuować import rosyjskich paliw, wpływając na niską rentowność chińskiej rafinerii. Jeśli powyższe zamierzenia się potwierdzą, będzie to pierwszy akt rosyjskich działań skierowanych przeciwko Chinom w sektorze energetycznym w Azji Centralnej.

Rosja jest wyraźnie obecna w kirgiskim sektorze hydroenergetycznym. Budowa odpowiednich zapór rzecznych poprawi bezpieczeństwo energetyczne sektora elektroenergetycznego i da Kirgizom silniejszą pozycję w kontaktach z bogatszymi państwami regionu uzależnionymi od wody płynącej w pierwszej kolejności przez Kirgistan i Tadżykistan w dół do Uzbekistanu, Turkmenistanu i Kazachstanu. Warto podkreślić, że działania Rosji nie są bezinteresowne. Doskonałym przykładem jest sytuacja, jaka miała miejsce w 2009 roku. Po rewolucji tulipanowej z marca 2005 roku nowy prezydent Kirgistanu, mimo wcześniejszych zapowiedzi, nie podejmował żadnych działań, które ukazywałyby pozycję Rosji jako strategicznego i najważniejszego sojusznika republiki. Dopiero w 2009 roku, gdy sytuacja w kraju była dramatyczna, potrzebując rosyjskiego wsparcia, prezydent cofnął zgodę na stacjonowanie wojsk amerykańskich w Kirgistanie. Jednocześnie Rosja zobowiązała się do udzielenia Kirgistanowi pomocy finansowej w kwocie 2,15 mld USD, z czego 150 mln USD w postaci bezzwrotnego grantu, a 300 mln USD jako pożyczki na korzystny procent. Pozostałe 1,7 mld USD było formą kredytu na inwestycje w sektorze energetycznym, zwłaszcza na budowę elektrowni wodnej Kambar-Ata 1 i 2 oraz kaskady elektrowni wodnych w górnym biegu rzeki Naryn⁶¹. Jednak prezydent nie dotrzymał słowa i podpisał umowę zezwalającą USA na dalsze wykorzystanie terenów na bazę wojskową. W odpowiedzi Rosjanie zwiększyli presję gospodarczą (w trzyletnim planie współpracy rosyjsko-kirgiskiej nie uwzględniono kredytu na budowę elektrowni wodnych, a od 1 kwietnia 2010 r. Rosja wprowadziła 100% cła eksportowe na produkty naftowe). Niekorzystna rosyjska kampania prowadzona przeciwko prezydentowi w kirgiskich mediach i trudna sytuacja ekonomiczna doprowadziły do rewolucji, na skutek której doszło do zmiany prezydenta kraju. Kolejny prezydent Ałmazbek Atambajew doprowadził do wypowiedzenia przez parlament republiki w 2013 roku umowy z USA na korzystanie z bazy Manas z dniem

⁶⁰ Równocześnie podpisano także memorandum dotyczące kupna przez Rosneft 51% akcji spółki Portu Lotniczego Biszkek-Manas – największego lotniska w kraju.

⁶¹ W kwietniu 2009 roku zawarto umowę powołującą kirgisko-rosyjską spółkę Inter RAO – Elektrownie Kirgistanu, która miała odpowiadać za budowę elektrowni. W 2012 roku podczas wizyty w Kirgistanie prezydent Władimir Putin podpisał szereg umów gospodarczych, między innymi dotyczącą budowy elektrowni wodnej Kambar-Ata 1.

14 lipca 2014 roku⁶². Niestety zapowiedzi o rosyjsko-kirgiskiej współpracy okazały się złudne. Na skutek obaw dotyczących braku zdolności finansowych rosyjskiej strony (niekorzystna sytuacja gospodarcza w Rosji) kirgiski parlament unieważnił umowę zawartą na budowę wspomnianych inwestycji. Ten krok oficjalnie kończy współpracę między państwami w zakresie hydroenergetyki⁶³. Dwa miesiące po tym zdarzeniu Rosjanie, chcąc naprawić stosunki z Kirgistanem, udzielili jej wsparcia finansowego w postaci 30 mln USD na pokrycie dziury budżetowej⁶⁴.

Innym wyrazem zacieśniania współpracy z Rosją było wstąpienie Kirgistanu do EUG. Akcesja Kirgistanu pokazała kierunek, w którym dąży organizacja, a mianowicie w stronę politycznej dominacji Rosji na obszarze postsowieckim – kosztem realnej integracji gospodarczej i efektywnej instytucjonalizacji współpracy. Rozszerzanie EUG o słabe ekonomicznie i instytucjonalnie państwa może powodować opóźnienia w procesie decyzyjnym organizacji i osłabiać jej efektywność. Najprawdopodobniej Kirgistan będzie próbował uzyskiwać od Rosji określone korzyści ekonomiczne w zamian za popieranie jej inicjatyw w ramach EUG⁶⁵.

Rosyjskie inwestycje wskazują, że kraj ten jest gotowy umacniać swoją obecność w Azji Centralnej przy użyciu odpowiednich narzędzi gospodarczych. Kirgistan jest państwem, w którym najłatwiej i najtaniej Rosja może zaakcentować swoją pozycję w Azji Centralnej, a jednocześnie to w tym kraju skupia się geopolityczna rywalizacja o region. Dzięki Kirgistanowi Rosja będzie miała dostęp do położonego na terytorium Chin, zamieszkałego przez Ujgurów, Sinkiangu. W ten sposób będzie mogła podburzać Ujgurów przeciwko Chinom, lub też zależnie od okoliczności pomagać Chinom w likwidacji Ujgurów w zamian za określone profity gospodarcze.

O rosyjskim prymacie świadczy także nastawienie mieszkańców do chińskich inwestorów i pracowników. Kirgiska społeczność dosyć mocno wyraża swoje niezadowolone wobec rosnących wpływów Chin, gdyż w znaczący sposób wpływają one na rozwój ekonomiczny i społeczny Kirgistanu. Wzrost liczby ludności pochodzenia chińskiego (nawet 120 tys.) w ciągu ostatnich 15 lat w Kirgistanie powoduje, że na lokalnym rynku pracy społeczność ta powiązana silnymi więziami etnicznymi stanowi mocną konkurencję wobec wykształconych Kirgizów⁶⁶. Duża ilość antychiń-

62 W. Górecki, dz. cyt., s. 36–39.

63 www.rferl.org/content/qishloq-ovozi-kyrgyzstan-energy-dreams/27499926.html [dostęp: 12.12.2017].

64 *Russia Gives Kyrgyzstan \$30M Lifeline*, <http://www.eurasianet.org/node/77676> [dostęp: 12.12.2017].

65 A. Jarosiewicz, *Kirgistan wszedł do Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej*, www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2015-08-12/kirgistan-wszedl-do-eurazjatyckiej-unii-gospodarczej [dostęp: 12.12.2017].

66 Kirgistan, w przeciwieństwie do pozostałych krajów regionu, jest dosyć wrogo nastawiony do chińskich inwestorów, chociaż wraz ze swoją obecnością Chińczycy uruchamiają szeroki pakiet inwestycyjny oraz udzielają korzystnych pożyczek. Przykładów na wrogość Kirgizów wobec ludności pochodzenia chińskiego jest wiele – począwszy od czynnej napaści na pracowników po utrudnienia legislacyjne mające na celu ograniczenie liczby zagranicznych przedsiębiorstw na

skich wystąpień społecznych pogarsza znacząco klimat inwestycyjny, co w niedalekim czasie może doprowadzić do spadku zaangażowania chińskich przedsiębiorstw w tamtejszą gospodarkę.

Zakończenie

Azja Centralna to niezwykle ważny obszar geopolityczny, gdyż stanowi pole walki o dostęp do surowców energetycznych, jest korytarzem bezpieczeństwa dla Chin i Rosji przed działalnością przestępczą i religijnym ekstremizmem z Afganistanu oraz areną zdobywania wpływów na każdej płaszczyźnie przez Rosję, a także tunelem zapewniającym bezpieczeństwo energetyczne ChRL.

Postsowieckie mechanizmy polityczno-gospodarczo-społecznego funkcjonowania w dalszym ciągu, choć w różnym wymiarze, są obecne w Azji Centralnej. Połączenie autorytarnej, skorumpowanej władzy, słabych i nieefektywnych instytucji państwowych oraz politycznego uzależnienia od Rosji wpływa na obniżenie szybkości rozwoju republik i ich samodzielność w podejmowaniu decyzji, stagnację oraz pauperyzację społeczeństwa.

Niezwykle istotny wpływ na rozwój republik środkowoazjatyckich będzie miał bezprecedensowy projekt inwestycyjny promowany przez Chiny, zwany *jeden pas i jedna droga* (ang. *one belt, one road* – OBOR). Koncepcja „Nowego Jedwabnego Szlaku” jest odpowiedzią na rosyjskie i amerykańskie projekty integracyjne służące pozyskaniu dominacji nad regionem (m.in. amerykański *New Silk Road Initiative*). W dłuższej perspektywie idea OBOR staje się elementem budowy chińskiego porządku międzynarodowego wobec wycofania się USA z Partnerstwa Transpacyficznego i umocnienia pozycji Państwa Środka jako globalnego gracza.

W wypadku Rosji i republik środkowoazjatyckich idea „Szlaku” jest odpowiedzią na Euroazjatycką Unię Gospodarczą pod przewodnictwem Rosji – z tą różnicą, że chińska koncepcja umożliwia realny rozwój ekonomiczny państw Azji Centralnej i automatyczne wzmocnienie pozycji jej twórców. Włączenie Rosji do projektu znacząco skróciłoby drogę do Europy i pozwoliło na pozyskanie jej przychylności wobec chińskiej ekspansji⁶⁷.

Azja Centralna znajduje się w nietypowym położeniu, z jednej strony część jej państw należy do EUG, co przyznaje znaczące prawa handlowe jej członkom i sprzyja politycznemu szacunkowi wobec hegemonia, a z drugiej strony republiki

kirgiskim rynku, czy też utrudnienie im funkcjonowania. Jednym z przejawów takich działań jest wprowadzony w listopadzie 2012 roku zakaz wjazdu chińskich samochodów ciężarowych, ponieważ mają one negatywny wpływ na jakość kirgiskich dróg. www.timesca.com/news/7861-kyrgyzstan-aims-to-become-a-transit-country [dostęp: 12.12.2017].

⁶⁷ J. Misiągiewicz, M. Misiągiewicz, *China's „One Belt, One Road” Initiative – the Perspective of the European Union*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Sectio K: Politologia” 2016, nr 1, s. 34–35.

nawiązują współpracę gospodarczą z Państwem Środka. Taka sytuacja powoduje bifurkację, ponieważ sfera gospodarcza i rozwój ekonomiczny republik w głównej mierze zależą od Chin, natomiast rosyjska hegemonia odbija się na sferach: politycznej, społecznej i wojskowej.

Z całą pewnością kraje omawianego regionu z różną prędkością rosną w siłę, głównie dzięki posiadanym minerałom. Projekt *jeden pas i jedna droga* daje im ogromną szansę na rozwój infrastrukturalny, co przełoży się na umocnienie ich pozycji jako eksportera węglowodorów do UE i Chin.

Sukces budowy „Nowego Jedwabnego Szlaku” w dużej mierze zależy będzie od przekonania bogatych krajów Europy Zachodniej do tego projektu. Jak deklarują Chińczycy to biedniejsze państwa odniosą największe korzyści (rozwój infrastruktury, opłaty tranzytowe, ożywienie handlu). Powodzenie realizacji owej koncepcji pozwoli na znaczące umocnienie pozycji ChRL na arenie międzynarodowej i zmianę na miejscu globalnego lidera w kontekście prowadzonej obecnie przez prezydenta Donalda Trumpa amerykańskiej polityki zagranicznej, której efektem jest rozluźnienie partnerstwa z UE⁶⁸.

Bibliografia

- Cohen A., *Politicized Oil Trade: Russia and its Neighbors*, Panel 5 – Case Studies: Special Relationships, Heritage Foundation, 2012.
- Falkowski M., *Polityka Rosji na Kaukazie Południowym i w Azji Centralnej*, „Prace OSW” 2006, nr 23.
- Gacek Ł., *Azja Centralna w polityce energetycznej Chin*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2013.
- Giampaolo R., Capisani R., *Nowe państwa Azji Środkowej*, Wydawnictwo Dialog, Warszawa 2004.
- Gostomski E., Michałowski T., *Euroazjatycka Unia Gospodarcza – próba ożywienia instytucjonalnej integracji gospodarczej na obszarze byłego ZSRR*, „Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania Uniwersytet Szczeciński” 2015, nr 41.
- Górecki W., *Coraz dalej od Moskwy Rosja wobec Azji Centralnej*, „Prace OSW” 2014, nr 48.
- Jarosiewicz A., *Kazachstan: początek zmiany ustrojowej*, „Analizy OSW”, www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2017-01-26/kazachstan-poczatek-zmiany-ustrojowej.
- Jarosiewicz A., *Kirgistan wszedł do Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej*, www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2015-08-12/kirgistan-wszedl-do-eurazjatyckiej-unii-gospodarczej.
- Jarosiewicz A., Lang J., *Turkmenistan patrzy na zachód*, „Analizy OSW”, www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2015-04-01/turkmenistan-patrzy-na-zachod.
- Jarosiewicz A., *Pierestrojka Nazarbajewa. Kryzys i reformy w Kazachstanie*, „Punkt Widzenia OSW” 2016, nr 58.

⁶⁸ T. Morozowski, „Jeden Pas i Jedna Droga” Chin do Europy?, „Biuletyn Instytutu Zachodniego” 2017, nr 319, s. 1–4.

- Jaroszewicz A., *Rosja głównym korytarzem dla eksportu ropy z Kazachstanu*, „Analizy OSW”, www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2010-12-29/rosja-glownym-korytarzem-dla-eksportu-ropy-z-kazachstanu.
- Kochanek E., *Geopolityka energetyczna współczesnych państw*, Wyd. Nauk. WH „Minerwa”, Szczecin 2016.
- Lang J., *Tadżykistan: Chroniczna stagnacja*, „Komentarze OSW” 2016, nr 200.
- Lang J., *Uzbekistan: konsolidacja władzy nowego prezydenta*, „Analizy OSW”, www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2017-05-10/uzbekistan-konsolidacja-wladzy-nowego-prezydenta.
- Lang J., *Uzbekistan: normalizacja relacji z sąsiadami*, „Analizy OSW”, www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2017-01-04/uzbekistan-normalizacja-relacji-z-sasiadami.
- Maitra R., *The Multiple Dimensions of China's One Belt One Road in Uzbekistan*, „Build Up the People” 2016, t. 43, nr 53.
- Menkiszak M., *Aktywność zagraniczna Rosji w sferze energii nuklearnej*, Ośrodek Studiów Wschodnich im. Marka Karpia, Warszawa 2011, www.atomstroyexport.ru/wps/wcm/connect/ase/eng/about/NPP+Projects/Perspective/VBER.
- Misiągiewicz J., Misiągiewicz M., *China's „One Belt, One Road” Initiative – the Perspective of the European Union*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Sectio K: Politologia” 2016, nr 1.
- Młynarski T., *Implikacje rozpadu ZSRR dla geopolityki surowcowej Rosji i byłych republik radzieckich w basenie Morza Kaspijskiego [w:] Rozpad ZSRR i jego konsekwencje dla Europy i świata. Wspólnota niepodległych państw*, M. Smoleń, M. Lubin (red), Księgarnia Akademicka, Kraków 2011.
- Ogutcu O.N., *China's increasing interest in Uzbekistan*, „Analysys” 2017, nr 10.
- Polska. Gospodarka Kirgistanu*, Ministerstwo Rozwoju, Warszawa 2016.
- Repetowicz W., *Bomba „W” – broń masowego rażenia Tadżykistanu?*, www.energetyka24.com/293016,bomba-w-bron-masowego-razenia-tadzykistanu.
- Russia Gives Kyrgyzstan \$30M Lifeline*, www.eurasianet.org/node/7776.
- Sarek Ł., *Uzbekistan [w:] Chiński projekt „Nowego Jedwabnego Szlaku”. Retoryka a rzeczywistość*, Raport Ośrodka Badań Azji, Centrum Badań nad Bezpieczeństwem ASzWoj, Warszawa 2017.
- Sternberg T., Ahearn A., McConnell F., *Central Asian 'Characteristics' on China's New Silk Road: The Role of Landscape and the Politics of Infrastructure*, „Line” 2017, nr 6.
- Uzbekistan decyduje się na zacieśnianie współpracy z Chinami*, „Analizy OSW”, www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2011-05-11/uzbekistan-decyduje-sie-na-zaciesnianie-wspolpracy-z-chinami.

Strony internetowe

- www.atomstroyexport.ru/wps/wcm/connect/ase/eng/about/NPP+Projects/Perspective/VBER.
- www.biznesalert.pl/gaz-z-turkmenistanu-moze-trafic-do-europy-za-trzy-lata-mozliwosci-techniczne-juz-sa.
- www.biznesalert.pl/tadzykistan-dostal-70-mln-euro-na-budowe-casa-1000.
- www.carnegieendowment.org/2013/03/25/solving-tajikistan-s-energy-crisis.
- www.cpc.ru/EN/about/Pages/general.aspx.
- www.eia.gov/beta/international/analysis.cfm?iso=KAZ.
- www.hydrocarbons-technology.com/projects/kandym-gas-processing-complex-kgpc.
- www.gazprom.com/about/production/projects/deposits/uzbekistan.

www.informatorekonomiczny.msz.gov.pl/pl/azja/kyrgistan.
www.informatorekonomiczny.msz.gov.pl/pl/azja/uzbekistan.
www.intellinews.com/gazprom-to-replace-turkmen-gas-with-uzbek-supplies-87997.
www.kmg.kz/en/manufacturing/oil/atyrau_samara.
www.pb.pl/3613665,99324,gazprom-przejal-kyrgyzgaz-za-1-usd.
www.rferl.org/content/qishloq-ovozi-kyrgyzstan-energy-dreams/27499926.html.
www.timesca.com/news/7861-kyrgyzstan-aims-to-become-a-transit-country.
www.uranium1.com/index.php/en.
www.uzbekistan.trade.gov.pl/pl/uzbekistan/gospodarka/763,co-warto-wiedziec-o-gospodarce.html.
www.world-nuclear.org/information-library/country-profiles/countries-gn/kazakhstan.aspx.

CENTRAL ASIA – GROWING SUPPLIER OF ENERGY RESOURCES

Abstract

Huge resources of natural resources, especially desirable contemporary energy resources (crude oil and natural gas) have seen global economic powers turn their attention towards Central Asia. From year to year, interest in the region increases because of the potential of additional fuel besides the Russian sources of supply, primarily for China and the EU, but also for rapidly developing India.

After the collapse of the USSR, the young Central Asia republics, although independent, were at the same time economically weak and additionally torn by internal conflicts. Because of this, their relations with Russia were and still remain extremely strong. Connections with Russia are mainly visible in the economy. Dependence on Russian products that flood the markets of the region's countries results in the value of domestic production being reduced and maintaining control over the fuel transport system to the European Union restricts the opportunities for diversifying the recipients of energy raw materials, thereby bringing low revenues from their sale. Stronger countries in the region such as Kazakhstan, Turkmenistan and Uzbekistan are redefining their export policy. The Russian raw material and transport monopoly was broken due to China entering the region, which offers a wide stream of loans for investments necessary for development, especially in the outdated energy sector. The Chinese are transforming local economies into their raw material bases, because they import over half of Turkmen gas, Kazakh oil, look for hydrocarbons in all republics of the region and manage gold mines in Tajikistan.

Key words: energy security, energy, energy resources, Central Asia.